

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Müdür — Editor
Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

CİLD — VOLUME : VI
CÜZ — PARTS : 3 - 4
1976

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1976

Hint - Pakistan Uyuşmazlığının Menşei ve Bengladeş'in Doğuşunun Tarihçesi

— II —

N. Ahmed ASRAR

Şeyh Mucibur Rahman, 1966'da, «Altı Maddelik İsteği»ni kapsayan «Yaşama Hakkımız» adlı broşürünü yayınladığı zaman bunun 12 nci sayfasında Batı Pakistan'a şu ithamlarda bulunmuştu : —

1. Doğu Pakistan, her yıl Pakistan'ın elde ettiği toplam dövizin büyük kısmında payı vardır.
2. Doğu Pakistan'ın sermayesi Batı Pakistan'ın kalkınması için kullanılmaktadır.
3. Doğu Pakistan'ın kazandığı döviz, bu eyalette yatırım imkânları azdır diye burada harcanmamaktadır.
4. Doğu Pakistan'ın ihracatının tutarı ithalâtından daha çoktur. Oysa, Batı Pakistan'da bu tam tersinedir.
5. Pakistan'ın döviz gelirinin üçte ikisi jüt ihracatından elde edilmesine rağmen bu döviz geliri ne jüt ekicilerinin ne üreticilerin refahı, ne de Doğu Pakistan'ın refahı ve kalkınması için kullanılmamaktadır.
6. Doğu Pakistan'ın kazandığı dövize dayanılarak elde edilen dış yardım ve kredilerin aşağı yukarı hepsi Batı Pakistan'da sarf edilir ve bunun için şu bahane ileri sürülür : «Doğu Pakistan bu yardım ve kredileri kullanacak güçte değil.» Oysa, bütün bu kredilerin taksitleri ve faizlerini Doğu Pakistan ödemektedir¹⁶⁷.

167 Tafsilât için bk: Hoca Muhammed Safder, «Maşrakî Pakistan kâ İktisâdî İstihsâl», Urdu Digest, Lahor, C. XII, Kasım, 1971, s. 177

Biz burada teferruata girmek istemiyoruz. Sadece şuna işaret etmek istiyoruz ki Şeyh Mucibur Rahman'ın «Altı Maddelik İsteğ»inin esası işte bu gibi iktisadi temeller üzerine kurulmuştu. Halbuki bu bina temelden sakat idi ve bu sadece bir rakamlar oyununun ötesinde bir şey değildi. Dr. Enver Kureysi ile Hoca Muhammed Safder kitaplarında bu ithamları rakkamlar ve delillerle reddetmiş ve Batı Pakistan'ın, Doğu Pakistan'a nisbetle daha çok döviz kazandığını, Doğu Pakistan'ın ekonomisinin Batı Pakistan'daki pazarlar ve tüketimden faydalandığını, Batı Pakistan'ın Doğu Pakistan için daha çok harcama yaptığını, Doğu Pakistan'ın döviz gelirinin nisbeten daha az olduğunu ve Doğu Pakistan'da kalkınma için gittikçe daha çok yatırım yapıldığını açıkça göstermişlerdir¹⁶⁸.

Şimdi gelelim esas «Altı Maddelik İstek»e : Avâmi Birliğinin manifestosunda bu hususta şöyle deniliyordu : -

«Her federal üniteye 6 maddelik formül üzerinde muhtariyet tanınması şartıyla Pakistan bir federasyon olacak.

BİRİNCİ MADDE : Hükümetin karakteri Federal ve Parlamenter olacak. Bunda Federal Meclisi ile Federal ünitelerin seçimi direkt halk oylaması ile olacak. Federal Meclisteki temsilcilik nüfusa göre olacak.

İKİNCİ MADDE : Federal Hükümet yalnızca savunma ve dışişleri, ve aşağıdaki şartlarla maliyeden sorumlu olacak.

ÜÇÜNCÜ MADDE : Ülkede anlaşma ile serbestçe çevrilebilecek iki ayrı para olacak. Buna alternatif olarak tek para sistemi olacak, şu şart ile ki, içinde bölgesel federal rezerv bankası bulunan bir federal rezerv sistemi olacak ve bu kaynaklar ile sermayenin bir bölgeden diğerine geçişinin önlenmesi için tedbirler alınabilecek.

DÖRDÜNCÜ MADDE : Para politikasının sorumluluğu federal ünitelere ait olacak. Federal hükümetin, savunma ve dışişleri ile ilgili harcamaları karşılayabilmesi için yeteri kadar fon bulundurulacak. Bu harcamalar anayasada belirtildiği gibi dengeli biçimde federal hükümet tarafından kullanılacak. Anayasanın bu maddeleri, federal hükümetin, federal ünitelerin hükümetlerinin para politikasını etkili bir şekilde kontrol etmesini sağlayacak.

BEŞİNCİ MADDE : İlgili federal ünite hükümetlerinin kontrolü altında, her federal ünitenin döviz gelirini gösteren ayrı hesapların tutulması

168 Tafsîlât için bk: *A.g.e.*, s. 177-184

için gerekli anayasal maddeler konacak. Anayasada belirtilen oranla federal ünite hükümetleri, federal hükümetin döviz ihtiyaçlarını karşılayacaklar. Bölgesel hükümetler, anayasaya göre, ve ülkenin dış politikasına uygun olarak, ki bu federal hükümetin mesuliyetidir, dış ticaret ile dış yardım konusunda anlaşma yapacak yetkilere sahip olmalı.

ALTINCI MADDE : Federal ünitenin hükümetlerine, milli güvenliğinin etkili şekilde korunması için milis kuvveti bulundurma yetkisi veril-meli»¹⁶⁹.

Bu istekleri ileri sürmeden önce Şeyh Mucibur Rahman, yukarıda zikrettiğimiz, «Yaşama Hakkımız» adlı broşürün giriş kısmında, 1940'ta Lahor'da düzenlenen Müslüman Birliğinin yıllık Kongresinde, kabul edilen ve Pakistan'ın kurulmasını öngören karar tasarısına değinerek, Pa-kistan'dan aslında birkaç bağımsız devlet kast edildiğini belirtmiş, ve buna delil olarak karar tasarısında, «devlet» yerine «devletler» kelime-sinin kullanıldığını göstermişti. Ancak, bu garip fikriyle tarihî gerçek-leri yalanlamaya kalkışmıştı. Zira, bunu herkes biliyor ki 1940'ta Lahor'da kabul edilen karar tasarısı müphem bir karar tasarısıydı ve bununla sadece Hindistan müslümanlarının ayrı bir devlet kurma arzusunda ol-dukları belirtilmişti. Pakistan devletinin teşekkülü hakkında kesin ka-rar ise çok daha sonra, yani 1946'da Delhi'de toplanan Müslüman Bir-liği yıllık kongresinde alınmıştır, ve bu karar tasarısında «devletler» ye-rine «devlet» kelimesi kullanılmıştır. Eğer Şeyh Mucibur Rahman'ın ni-yeti kötü olmasaydı, daha yakın bir geçmişteki karar tasarısına göz yum-mazdı. Sonra, şu gerçekleri de unutmamalıyız ki Pakistan'ın kuruluşun-dan önce Hindistan'ın kuzey bölgeleri ile Doğu Bengal'de yapılan halk oylamasında Bengal müslümanları ezici bir çoğunlukla Pakistan'a katıl-mayı tercih etmişlerdi. Hint yarımadası sadece iki devlet - Hindistan ile Pakistan'a bölünmüştü. İngilizler Hint yarımadasından geri çekilirken hükümeti Pakistan devletlerine değil, Pakistan devletine devretmişlerdi, Muhammed Ali Cinnah tek Pakistan'ın Genel Valisi seçilmişti. Pakis-tan'ın ilk Kurucu Meclisinde kabul edilen anayasa ilkelerinde Pakistan'ın tek bir devlet olduğu kesinlikle belirtilmişti. 1956 anayasası ile 1962 ana-yasası da aynı istikamette idi, bu anayasalar gereğince gerek merkezde gerekse eyalet kabinesinde bizzat Şeyh Mucib dahil olmak üzere görev alan Doğu Pakistanlı bütün liderler, Pakistan'ın toprak bütünlüğü ve milli birliğinin korunması için and içmişlerdi, hatta bütün merkez par-

lamentosu ve eyalet meclislerinin üyeleriyle yüksek mevkide bulunan devlet memurların hepsi bunu tasdik etmişlerdi. Şimdi aklımıza şu soru gelebilir. Pakistan'ın kuruluşundan tam 19 yıl sonra acaba neden Şeyh Mucibur Rahman 1940 yılında kabul edilen karar tasarısını hatırlamaya lüzum gördü? Pakistan'dan ayrı ayrı devletler kastedilmiş ise Mucibur Rahman veya Doğu Pakistan'ın diğer herhangi bir lideri neden bu hususta susmayı tercih ettiler? Bunun cevabı gayet basittir. Mucibur Rahman kendi ayrımcı fikri için meşrû bir dayanak arıyordu ve 1940 tarihli Lahor Karar Tasarısından başka bir şey aklına gelmedi. Rüyasını gördüğü bağımsız «Doğu Pakistan» devletinin kuruluşu için böyle bir delile ziyadesiyle ihtiyaç vardı. Ne var ki, bu delil hiçbir hukukî ve tarihî gerekçeyle bağdaşmıyordu.

Altı Maddelik İstek, daha ilk bakışta merkez hükümetinin güçsüz, yetkisiz ve çaresiz olduğunu göstermektedir. Birinci Madde'ye gelince, nüfusa göre federal ünite veya eyaletlere temsilcilik verilmesi hususu daha önce Yahya Han tarafından kabul edilmişti ve burada bundan bahsetmeye lüzum görmüyoruz. İkinci Madde'de ise federal hükümetin elinde sadece savunma ve dışişlerinin bulunduğu kaydedilmiştir. Fakat, Altıncı Madde'ye bakılırsa federal hükümetin bu yetkileri de kısıtlanmış- tır. Merkez hükümetinin elinde kala kala sadece dışişleri kalıyordu ki buna da eyaletlerin burun sokmaması için geniş yetki tanınmıştır. [Bakın Beşinci Madde'ye]. Üçüncü Madde'de, ülkede iki ayrı para sisteminin bulunması öngörülüyor. Böyle bir sistemin uygulanmasında karşılaşılan güçlükleri bir yana bırakarak yalnızca Beşinci Madde'ye göre federal ünitelerin yabancı ülkelerle dış yardım veya ticaret ile ilgili anlaşmayı imzalama yetkisine sahip olduklarını düşünürsek, merkez hükümetinin ne kadar âciz bir duruma düşeceğini sezebiliriz. Güya, Pakistan'ın beş federal ünitesi veya eyaleti yabancı piyasalara gidince ellerinde ayrı ayrı para bulunduracak ve keyiflerine göre kredi ve ticaret anlaşması imzalayacaklar. Eyaletlere bu kadar geniş yetki dünyanın en gevşek federeasyonda bile verilmemiştir. Hele eyaletlerin ayrı ayrı para sistemini uygulamasının hiçbir örneği bulunmuyor. Dördüncü Madde'de merkez hükümetinin savunma ve dışişleri alanında yaptığı harcamalar kısıtlanmış ve adetâ eyaletlere muhtaç bırakılmıştır. Bu madde'de eyaletlere vergi koyma ve vergi alma yetkisi verilmesi de öngörülüyor. Beşinci Madde'den yukarıda bahsetmiştik. Altıncı Madde'de eyaletlerin milis veya silahlı kuvvetler bulundurması öngörülüyor. Bu silahlı kuvvetler'in eyaletin kaynaklarından ve eyaletin savunması için hazırlanmasına dikkat edilmeli. Bu maddede, merkezden kopma gibi bir durumda eyaletlerin

merkeze etkili şekilde karşı koyma imkânına sahip bulunması fikri yatmaktadır.

Görülüyor ki Altı Maddelik İsteğin amacı Pakistan'ı zayıf ve topal yapmaktı. Merkez ve eyaletler arasındaki bağlar son noktaya kadar gevşetilmiş ve Bağımsız «Bangladeş»'in kurulması yolu açılmıştı. Altı Maddelik İsteğin kabulü ve uygulanışı Pakistanın sonu demekti. Ayrıca, bu istekler, Yahya Han işbaşına geldikten sonra, siyasi parti ve kişilerin faaliyetlerine dair çıkardığı «Kanunî Çerçeve» [Egal Frame Work] adlı kararnameye tamamiyle aykırı idiler. Kararnamenin en önemli maddesi şu idi : — «Şimdi Pakistan'ın içinde bulunan ve daha sonra buna katılacak olan eyâletler ve topraklar bir federasyonda öyle birleştirilecek ki Pakistan'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve milli birliği emniyete alınacak ve federasyonun birliği hiçbir zaman bozulmayacak»¹⁷⁰. Ve Şeyh Mucibur Rahman'ın altı isteği ilk önce bu maddeyi ayak altına alıyordu. Sadece bu istekler değil, Pakistan'ın ideolojisini zedeleyen diğer propagandalar ve faaliyetler de sürüp gidiyordu. Bir kaç örnek :

1. Tâ 1969'un ortasından Doğu Pakistan'ın bir zümresi Silâhlı Kuvvetlere karşı nefret kampanyasına girişmişti. Pencaplı askerlerin Bengal'ı işgal ettiği ve onların bir gün Bengal topraklarından atılacağı konusunda broşürler de dağıtılmıştı.
2. 1969'un sonlarına doğru Ataur Rahman Han Pakistan'ın iki anayasası olmasını teklif etmişti.
3. Şeyh Mucibur Rahman seçim kampanyası sırasında seçimlerin 6 maddelik isteği üzerine bir referandum niteliğini taşıdığını açıklamıştı.
4. Seçim Kampanyası sırasında Doğu ile Batı Pakistan'ı bir birinden ayırmak çabasına girişilmişti, seçim kampanyası adetâ Batı Pakistan'a karşı nefret propagandası halini almıştı.
5. «Coy Bangla» [Yaşasın Bangladeş] gibi zararlı sloganlar her tarafa yayılmıştı¹⁷¹.

Yahya rejiminin bütün bunlara göz yumması hayret verici idi. Aslında Şeyh Mucibur Rahman ile Avami Birliğine karşı çok daha önce harekete geçilmesi lâzımdı. Fakat, öyle anlaşılıyor ki Mucibur Rahman

170 *A.g.e.*, s. 4

171 Kureyşi, *a.g.e.*, Urdu Digest, C. XII, Nr. 2, Aralık, 1971, s. 40-41

gerek Yahya Han gerekse Doğu Pakistan halkını aldatmaya ve Pakistan'ın birliğine karşı olmadığını inandırmaya muvaffak oldu. Nitekim, kamuoyunun görüşüne ters düşmemek için düzenlediği her toplantıda Mucibur Rahman şu iki noktayı belirtmeye çalışırdı : —

1. Ülkenin anayasası Kur'an ile Hadis'in hükümlerine aykırı olmayacaktır.
2. Altı Maddelik İsteğin amacı Pakistan'ı parçalamak değil, aksine bunu daha güçlendirmektir¹⁷².

21/9/1970'de ise Şeyh Mucib, Narayanganj'da yaptığı konuşmada «6 maddelik program Pakistan'ın toprak bütünlüğü ve İslam'ı zedelemeksizin uygulanacak» demişti¹⁷³. Avami Birliğinin öteki liderleri de aynı tarzda konuşuyorlardı¹⁷⁴. Şeyh Mucib ve Partisi gerçek amaçlarını bu gibi sözlerin içine gizlemişlerdi ve hükümet bunu anlamaktan aciz kalmıştı. Yahya Han'ı Mucib'e karşı daha önce harekete geçmesinden alıkoymayan başka bir sebepte vardı. Yahya Han, genel seçimde Doğu Pakistan'ın oylarının çoğunun Mucib ile Bhaşani'nin partisi tarafından paylaşılacağını ve gerisinin sağ eğilimli partilere geçeceğini, ve böylelikle Mucibur Rahman'ın Millet Meclisinde kesin bir çoğunluğa sahip olmayacağını hesaplamıştı. Ne var ki bu hesap tamamen yanlış çıktı.

Bunun dışında, şu hakikate de göz yummak mümkün değil ki hükümetin belirsiz kararları ve tutumu durumu daha da nâzik bir safhaya getirdi. Sıkıyönetimin ilânından sonra hükümetin kanunsuz unsurlara karşı müsamahakâr davranmasının ne kadar tehlikeli sonuçlar doğurduğunu yukarıda görmüştük. Hükümetin daha sonraki tutumu ve icraatları de bu yönde idi. Ülke hızla tam bir karışıklık ve anarşizmden dolayı tehlikeli bir noktaya doğru giderken hükümet iki önemli karar aldı : 1. «Tek Ünite», Batı Pakistan'ın merkezi idareden dört eyalete bölünmesi, 2. Bir kişi, bir oy prensibinin kabulü. Burada, hükümetin bu kararlarının ne kadar doğru olup olmadığını tartışmak istemiyoruz. Amacımız, bu kararların menfi tesirlerini gözümüzün önüne sermektir : —

- a. Hükümetin, Şeyh Mucibur Rahman'ın isteklerine fazlasıyla boyun eğdiği hissedilmişti. Şeyh Mucibin 6 maddelik istekte «Tek Ünite» veya Pakistan'ın iki kanadı arasındaki «eşitliği» ortadan kal-

172 Prof. Gulam Azam, «Özel Demeç», Cesâret, Karaçi, 27/11/1972

173 «White Paper», aynı yerde

174 Tafsîlât için bk: *A.g.e.*, s. 4-5

dırmasından bahsedilmiyordu. Mucib'e arzu etmediği mükafât verilmişti¹⁷⁵.

- b. Hükümetin, Mucibur Rahman'ın tüm isteklerini kabul edeceği fikri kuvvetlendi. Zira artık Avami Birliğini, isteklerinde değişiklik yapmaya mecbur edecek husus kalmamıştı.
- c. Bir kişi, bir oy usulünün resmen kabulünden sonra nüfus bakımından üstünlüğü elde tutan Doğu Pakistan'ın, Millet Meclisinde anayasanın hazırlığında ağır basacağı belli olmuştu. Bu yüzden Doğu Pakistanlılar tutumlarını daha da sertleştirdi ve uzlaştırıcı olmayan bir politika izledi¹⁷⁶.
- d. Hükümet bir yandan «Tek Ünite» ve seçim sistemi konusunda bu kadar önemli kararlar alırken öbür yandan eyaletlere tanınacak muhtariyet hakkında hiçbir açıklama yapmadı, ve bu hususta karar alma hakkını Kurucu Meclisine bıraktı. Fakat, eyalet muhtariyetinin sınırsız olması sebebiyle Şeyh Mucibur Rahman'a bütün engelleri atlatma imkânı verilmişti.

Bir yandan hükümetin bu hatâları ve bir yandan Pakistan aleyhtarı kuvvetlerin menfi propagandalarıyla «Coy Bangla» [Yaşasın Bengal] ve «Bangladeş» [Bengal Devleti] sloganları gittikçe yayılıyordu. Halk'ın zihninden Batı Pakistan'ın haritası silindi ve yerini Bağımsız Bengal devleti aldı. Genel seçimde halk aslında ekonomik sömürgeye karşı oy kullandı. Ekonomik refah ve mutlu bir geleceği vaad eden bir siyasi parti [Avami Birliği] nin temsilcilerini seçti. Genel seçimlerden az önce Avami Birliği, insan boyunda ilânlar yapıştırdı, ve bunlarda Doğu ile Batı Pakistan'da zarurî eşyaların fiatları arasındaki fark gösterildi. Bunda zerre kadar hakikat yoktu¹⁷⁷. Hayli açıkgozlülükle sokaktaki adamın her gün kullandığı eşyalar; meselâ, pirinç, şeker, buğday unu, tuz ve gaz yağı gibi zaruri maddeler seçildi ve sanki Batı Pakistan'da her şey ucuz ve Doğu Pakistan'da her şey pahalı gibi gösterildi. Halkın kafasına, Batı Pakistan'ın Bengal'i soyarak iş-ü-işrette yaşamakta olduğu fikri yerleştirildi¹⁷⁸.

Seçim kampanyası boyunca Avami Birliği baskı taktiğini kullanarak muhaliflerini susturmaya yöneldi. 18/1/70'de zorbalar Dakka'da Cemaat-i

175 Kureyşi, *a.g.e.*, s. 38

176 *A.g.e.*, s. 38-40

177 *A.g.e.*, s. 36

178 *A.g.e.*

İslami'nin Paltan Meydandaki toplantısını bozdular. PDP'nin toplantısı dağıtıldı. 22/1/70'de Dakka'da Cemaat-i İslami Partisinin merkezine saldırıldı. 1/2/70'de PDP'nin Dakka'daki toplantısı dağıtıldı. 28/2/70'de Çitagong'da «Bünyâd» ile «Sangram» gazetelerinin binalarına saldırıldı. 2/8/70'de öğrenciler Feridpur'daki PDP mitingini bozdular. 22/8/70'de Çitagong'daki «Azan» gazetesine saldırıldı. İşurdi'nin Müslüman Öğrenciler Cemiyeti Genel Sekreterliği 19/9/70'de ve Çandpur'daki Nizâmi- İslam Partisi merkezi 24/9/70'de yağma edildi. 10/11/70'de Müslüman Birliğinin düzenlediği bir yürüyüş zorbaların saldırısına uğradı¹⁷⁹.

İşte böyle bir havada genel seçimler yapıldı ve Avami Birliği tabii olarak, ikisi hariç Doğu Pakistan'a ayrılmış olan sandalyelerin hepsini ele geçirmeye muvaffak oldu. Bu başarı gerçekten üstün bir başarı idi. Ancak seçim sonuçlarını tahlil etmeye kalkışsak çok şaşırtıcı rakamlara rastlıyoruz. Şurası bilinen bir husustur ki Doğu Pakistan'da kayıtlı seçmenlerin ancak % 55'i oy kullandı. Avami Birliği bu olayların % 75'ini, yani toplam oyun % 41'ini aldı. Şurası unutulmamalı ki Doğu Pakistan'ın nüfusunun % 20'si Hindu'dur, ve bunların tümüyle Şeyh Mucibur Rahman'ı destekledikleri malûmdur. Şimdi Hinduların oyu şu iki şekilde sayılabilir : Faraza, onlar genellikle öbür seçmenler gibi % 55 oranla oy kullandılar. Böylece, Avami Birliğinin aldığı % 41 oyun yaklaşık olarak % 14'ü Hindu oyu teşkil ediyor, bu şekilde parti ancak müslümanların oyunun % 30'unu alabilmiştir. Fakat, müslümanlara karşı Hinduların topyekûn oy kullandığı farz edilirse, o halde Avami Birliğinin kazandığı müslüman oylarının oranı sadece % 21'e düşer. İşte, denebilir ki azınlıktaki Hinduların desteğiyle ülkenin parçalanması haklı görülerek zorla kabul ettirilmeye çalışıldı¹⁸⁰.

Her neyse, 1970 genel seçiminden sonra ülkede üç kuvvet ortaya çıktı : —

- Avami Birliği ile Şeyh Mucibur Rahman
- Silâhlı Kuvvetlerin desteğini elde tutan Yahya Han
- Halk Partisi Başkanı Zülfikar Ali Butto

Genel seçimlerin sonuçları belli olur olmaz bu üç kuvvet arasında çekişme başladı. Yahya Han, genel seçime kadar iktidar için hevesli ol-

179 Tafsîlât için bk: «White Paper», s. 6-9

180 Sulleri, «Foundational Problems of Pakistan», Perspective, Karâçi, C. IV, Nr. 11 ile 12, Mayıs-Haziran, 1971, s. 16

madığını ve hükümeti halk temsilcilerine devretmeye hazır olduğunu herkese inandırmayı başarmıştı. Oysa, gerçek böyle değildi. Yahya Han aslında her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak niyetinde idi¹⁸¹. Nitekim, genel seçimden sonra harekete geçti ve birçok kimsenin bilmediği dolaplar çevirdi. Bu meyânda öbür iki kuvvetin maksatlarını göz önünde tutmalıyız. Şeyh Mucibur Rahman, herhalde, Batı Pakistan'ın azınlıktaki parlamento gruplarıyla tüm Pakistan üzerine hüküm sürmek istiyordu. Mucibur Rahman böylelikle Silâhlı Kuvvetlerini kendisine tabi kılarken Halk Partisini muhalefete bırakmak niyetinde idi. Zülfikar Ali Butto'nun stratejisi ise yukarıdaki her iki kuvveti mağlup edip iktidarı ele geçirmek idi¹⁸².

Mucibur Rahman'ın faaliyetleri demokratik kurallara aykırı değildi, ancak asıl güçlere meydan okumuş bulunuyordu. Nitekim, Yahya Han silâhlı kuvvetlerin harekete geçirilmesi işlemini kolaylaştırmak amacıyla Mucibur Rahman'ı teşvik etmeye çalıştı. Yahya Han, Ocak 1971'de Dakka'ya geldi ve Şeyh Mucib ile samimi bir havada görüşmeler yaptı. Sızan haberlere göre bu görüşmeler sırasında Mucib Yahya Han'a 5 yıl için Cumhurbaşkanlık teklif etti¹⁸³. Ancak, Yahya, görünüşte, bu teklifi reddetti. Görüşmeler neticesinde Millet Meclisinin Mart başında toplanmaya çağırılması kararlaştırıldı. Dakka'dan ayrılırken de Yahya, Mucib'in Pakistan'ın müstakbel başbakanı olduğunu ilân etti. Yahya, bu açıklama ile üç amaç güdüyordu : — 1. Butto şiddetle tepki gösterecek, 2. Silâhlı Kuvvetlerin Şeyh Mucib'e karşı olan grup faaliyetini hızlandırsın ve 3. Mucib silâhlı kuvvetlerin müdahale etmeyeceğinden emin olup gerçek amaçları ve müstakbel plânlarını açığa vursun.

Yahya Han kısa bir süre sonra siyasi unsurları yanına almadan başarı kazanmayacağını anlayıp Butto ile irtibat kurdu. İki de Mucib'in gücünü kırmak hususunda birleşiyorlardı, ancak hareket tarzları ve hedefleri ayrı idi. Nitekim, Yahya Larkana'ya gitti ve anlaşıldığı gibi Butto'nun desteğini de sağladı¹⁸⁴.

Şubatın ikinci haftasında Yahya Han Şeyh Mucib'i Batı Pakistanı ziyarete davet etti, ancak Mucib bu daveti kabul etmedi. Aslında Lar-

181 Kureyşî, Altaf Hasan, «*Sukûti-i Dhakka se Pardah Uthta Hay*», Urdu Digest, C. XII, Nr. 4, Şubat, 1972, s. 22

182 *A.g.e.*, aynı yerde

183 *A.g.e.*, s. 23

184 *A.g.e.*

kana'da yapılan gizli müzakereler Doğu Pakistan'da çeşitli şüphelerin uyanması ve sert tepkilere yol açmıştı.

Yahya Han'ın, cumhurbaşkanlığı görevine devam edeceği hususunda kendisi ve Şeyh Mucib arasında varılan anlaşmadan daha önce bahsetmiştik. Yahya bundan memnundu, ama aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı veya eyaletler ile silâhlı kuvvetlerini elde tutacak yetkilere sahip bulunmak istiyordu. Bu hususta, Müslüman Birliği lideri Serdar Şevket Hayat Han'ın ifadeleri ilgi çekicidir. Yahya bir defasında kendisiyle müstakbel anayasa ve cumhurbaşkanının mevkii ve yetkisi hakkında görüşmeler yaparken, «Ben, Kraliçe Elizabeth olmak istemiyorum elbette» demişti¹⁸⁵. Şubatın son haftasında iki önemli karar alındı. a. Memleketi olağanüstü olaylara boğmak ve b. Doğu Pakistan ile ilgili gelecek stratejisini tesbit etmek. Bilindiği gibi, olağanüstü bir hava yaratmak amacıyla 22 Şubat'ta merkez kabinesi feshedildi. Öte yandan, Ali Butto, muhtemelen, Yahya Han'ın işaretini üzerine Kurucu Meclis'in toplantısına katılmayacağını ilân etti ve toplantıya katılmak üzere Doğu Pakistan'a gidecek mebusların ayaklarını kıracağını ihtar etti. Böylelikle, Millet Meclisinin toplantısı bir çıkmaza girdi ve 1 Mart'ta toplantının ertelenmesine ilişkin karar açıklandı. Fakat, toplantının erteleneceği haberi daha önce, 28 Şubat'ta Şeyh Mucib'e ulaştırılmıştı¹⁸⁶. Bu suretle, ona grevler ve gösteriler düzenleme fırsatı verilmişti. Ve 1 Mart'tan itibaren tüm Doğu Pakistan'da kanunsuz bağımsızlık hareketi plânlı biçimde başladı. Bu umumi ayaklanmada şu faktörler önemli rol oynadı : —

1. Dakka Üniversitesi kanunsuz eylemlerin merkezi idi. Öğretim üyeleri kulübünde Şubat'a kadar «Bangladeş» bayrağı hazırlanmıştı.
2. «Şehid Minaresi» bütün ayırımçı faaliyetlerde ön sırayı işgal ediyordu.
3. Öğrenciler siyasi liderliği üzerlerine aldılar. Dört öğrenci lideri eyaletin en iyi beyini olarak düşünülüyordu.
4. Şair ve yazar, radyo, TV, film ve tiyatro sanatçıları siyasi liderlerle el ele verdiler.

185 *A.g.e.*, s. 27

186 Aynı yazar, «*Mağrakî Pakistan ki Ânkhon Dekhi Tesvîr*», UD, C. XII Nr. 1, Kasım, 1971, s. 64

5. Güzel sanatlar akademisinin sanatçıları şehir ve kasabalarda halkı çıldırtacak piyesler sundular.
6. Bürokratların büyük bir kısmı bölücülere yardımcı olmak hususunda plânlar hazırladı.
7. 1969'dan itibaren ayaklanmaya meyilli olan polis ve yarı asker teşkilatı [E.P.R.] na mensup kimseler açıkça ayaklandılar.
8. Silâhlı Kuvvetlerinin bir bölümü olan, Doğu Pakistan Alayı, Bengal milliyetçiliği fırtınasına dayanamadı.
9. Avami Birliğinin zorbaları ve anarşistleri Bengalli olmayanların katliâmına girişti¹⁸⁷.

«Bangladeş» sloganı yaklaşık olarak bir yıldan fazla bir müddetten beri işitiliyordu. İhtiraslı kimseler, bunun sonsuz arzularını tamamlayacak bir ülke olacağını zannettiler, din ve iman düşmanları rüyalarının gerçekleşeceğini sandılar. Ve 1 Mart'tan itibaren yıllardan beri Pakistan'ı yıkmak isteyen bütün unsurlar bir araya gelmeye başladılar. Sanatçılar, «Bangladeş»i öyle tanıtmaya çalıştılar ki, sanki yer yüzünde bir cennet kuruluyordu. Dakka Radyosu Şeyh Mucibur Rahman ve taraftarlarının eline geçmişti. Radyo, Tagor'un, 1911'de iki Bengal'in birleşmesinden sonra bestelediği marşı çalmaya başladı. Artık Doğu Pakistan'ın bağımsızlığından açıkça bahsediliyordu. Gazetelerde belli başlı sanayi kuruluşlar, «Bangladeş» güneşinin doğuşunu müjdeleyen ilânlar yayınladı. Bu ilânların dili ve ifadesiyle Kâid-i Azam'ın kurduğu Pakistan'ın tarihe karışmış olduğu ve «Bangladeş» adlı yeni bir devletin doğmuş olduğu belli oluyordu. Yeni devletin bayrağı her tarafta asılı idi. Hindular, müslüman - Bengallilerin safına katılıp Pakistan bayrağını ateşe vermişlerdi. Silâhlı Kuvvetler, ki Pakistan'ın varlığının tek sembolü idi, her tarafta linç ediliyordu. Onların hiçbir zaman harekete geçmeyecekleri sanılıyordu. Böyle bir durumda Doğu Pakistan halkı kendi kaderini Avami Birliğinin eline vermekten başka ne yapabilirdi?¹⁸⁸

Şeyh Mucibur Rahman da seçimi kazandıktan sonra hayli şımarmış ve uzlaştırıcı olmayan bir tutum takınmıştı. Bangladeş'in kurulması yolunda hiçbir engel bulunmadığını sezmiş ve kışkırtıcı beyanat vermeye başlamıştı. «Şeyh Mucibur Rahman artık demeçlerinde Doğu Pakistan

187 Bk: *A.g.e.*, aynı yerde

188 Aynı yazar, *a.g.e.* UD, C. XII, Nr. 2, Aralık 1971, s. 45

yerine «Bengal milleti ifadesini kullanıyordu»¹⁸⁹. Mucib, Dakka'da düzenlediği bir basın toplantısında Avami Birliğinin 7 Mart 1971'de Dakka'da bir açık hava toplantısı düzenleyeceğini ve burada Bengal halkının bağımsızlık hakkının kazanılması için bir programı açıklayacağını bildirdi. Bu toplantıda Bengal'in bağımsızlığını ilân edip etmeyeceği ile ilgili bir soruya karşılık Mucib, «Biraz sabredin» dedi. Halbuki, 27/11/70 tarihinde basına verdiği demeçte «Bağımsızlık mı? Hayır, şimdi değil», demişti¹⁹⁰. Demek bağımsızlığın ilânı için beklediği zaman gelmişti.

1 Mart ile 25 Mart tarihine kadar Doğu Pakistan tam bir anarşi içinde kaldı. Mucib'in grev çağrısı üzerine eyalette her şey durdu kaldı. Avami Birliğinin militanları Dakka şehrinin çeşitli yerlerinde yağma hareketlerinde bulundu ve yangın çıkardılar. Narayanganj Tüfek Klubüne saldırıp silâh ve cephaneyi götürdüler. Beyt-ül-Mükerrem'deki iki ve New Market'teki bir silâh mağazası soyuldu. Bu silâhlar Dakka Üniversitesine götürüldü. Çeşitli dükkânlara saldırıldı. Üniversitede öğrenciler Pakistan bayrağını yırtıp yaktılar. Sokağa çıkma yasağı kondu ama bu, defalarca çiğnendi. Sadarghat'ta bir askeri birliğe karşı saldırı yapılması sonucu 6 kişi öldü. Dakka'nın çeşitli yerlerinde 5 kişi öldü ve sayısızca kişi yaralandı. Birçok dükkânlar yakıldı, bazı kişiler canlı yakıldı. Çeşitli yerlerde yangın çıkarıldı. Cessor'da bir kalabalık mahalli telefon santralına saldırıldı ve birçok kişi öldü. Lakşam'daki telefon santralına yağma edildi. Komilla'nın telefon bağlantısı kesildi. Akhaura, Sylhet, Habibganj ve Beani Bazar santralleri de kapatıldı. Şeyh Mucibur Rahman bütün eyalette, «hükümetle işbirliği yapmama» hareketine başladı. 3-4 Mart gecesinde Çitagong ile Khulna'da durum vahimleşti. Çitagong'un sadece bir bölgesi [Firozşah] nda 700 ev ateşe verildi, burada sakin kadınlar ve çocuklar diri diri yakıldı, Cessor'da trenler durdurularak yolcular öldürüldü. Çitagong'da durum vahim idi. Khulna'da 57 kişi merhametsizce öldürüldü. Bir otel yakıldı. Doğu ile Batı Pakistan arasındaki telefon bağlantısı kesildi. Doğu Pakistan'ın dünya ile olan bağlantısı da kesildi. Öğrenciler İngiliz Kültür Heyetini ateşe vermek isterken güçlüklerle durduruldu. Dakka hapishanesinden 341 kişi kaçtı. Polis, kaçış sırasında 7 kişiyi öldürdü. Militan öğrenciler Bilim ve Kimya laboratuvarlarını soydular. Rajshahi'de kaymakam binası ateşe verildi. Khulna'da galeyana gelen halk bir silâh mağazasını soyarken çatışmalar oldu. Birkaç kişi öldürüldü. 7 Martta Şeyh Mucib gölge bir hükümet kurdu ve birbiri

189 *The Times*, Londra, 23/2/71

190 *Liverpool Daily Post*, Liverpool, 24/2/71

ardından direktif vermeye başladı. Programında 1. vergi vermemek 2. bütün eğitim kuruluşlarının, resmi ve özel dairelerin, yüksek mahkeme ve öteki mahkemelerin kapatılması yer alıyordu. Bankalardan Batı Pakistan'a para gönderilmesi durduruldu. Doğu Pakistan'dan Batı Pakistan'a seyahat yapılması durduruldu. Rangpur'da bir tren tahrip edildi. Rajshahi'deki belediye binası üzerine Bangladeş bayrağı çekildi. Limanlarda işler durduruldu. Komilla'daki çay bahçelerinde de şiddet olayları meydana geldi. Barisal cezaevinden birçok tutuklu kaçı. Bogra'nın cezaevinde de isyan çıktı, 7 tutuklu kaçı. Komilla'daki hapisane isyanında 2 tutuklu öldü, 18'i ise yaralandı. Kurtuluş Ordusu ve Gerilla örgütleri kuruldu. Bir ordu konvoyu Komilla'da silâhlı kişilerin saldırısına uğradı. Dakka istasyonunda Pakistan taraftarlarının avına başlandı. Cessor kaymakamlık binası üzerine Bangladeş bayrağı çekildi. Şeyh Mucib yeni direktifler çıkararak bütün valiler ile kaymakamların Avami Birliği merkezinden emir almalarını söyledi. Komilla'da bir askeri birlik muhasara edilerek saldırıldı. Mucibur Rahman, bütün sivil personeline sivil savunma eğitimi yapmayı emretti. Çitagong'da bir silâh mağazası tahrip edildi. Cessor'da elektrik santraline hücum edildi ve cereyanlar kesildi. Cessor - Khulna yolu trafiğe kapatıldı. Rangpur'da evler yakıldı. Dakka'da bir askeri araç durdurularak içinde bulunanlar bilinmeyen bir yere götürüldü. Dakka yakınlarında isyancılar ile askerler arasında çatışmalar oldu. Bir kalabalık ise askeri treni durdurmak istedi. Meydana gelen çatışmada birkaç kişi öldü. Dakka-Maymensingh yolu bir ara kapalı kaldı. Pakistan günü, «Direniş Günü» olarak kutlandı ve her tarafta Bangladeş bayrağı dalgalanıyordu. Kurtuluş Ordusu geçit töreni yaptı. Öğrenciler Batı Pakistanlı işadamlarını kaçırap ya öldürdüler ya da fidye alarak serbest bıraktılar. Askerlere küfredildi, taş atıldı.

Doğu Bengal İşçi Hareketinin İl Komitesinin bir bildirisini şöyle idi : —

1. Doğu Bengal'in ulusal kurtuluş hareketi başlamış bulunuyor. Bu ateşli sloganı her yere yayın. Ey yurtsever ve devrimci halk, silâha sarılın. Düşman kuvvetlerine karşı koyup onları yok edin. Kurtulmuş bölgeleri silâhlı direniş ile savunun.
2. Ey millet, silâh alıp orduya karşı direnin, elimize geçmiş bölgelerde yolları kesin, köprüleri ve demiryollarını tahrip edin. Her evde elbombası ve molotof kokteyli hazır bulundurun. Teslim olurken veya düşmanın saldırısına uğrarken kanlı bir direnişe geçmeniz icab edecek.
3. Doğu Bengal'in kurtuluş savaşının ancak silâhlı mücadele ile ba-

şarıya ulaşabileceğini aklınızdan çıkarmayın. Bu çok uzun sürebilir. Bunun için, gerilla taktiği olmayınca düşmana karşı direnmek zor olacak. Kurtarılan yerlerin savunması için her şeyi fedâ etmeye hazır olun. Doğu Bengal'ın uzun süreli kurtuluş savaşı sona ermiş değildir. Bu sadece bir başlangıçtır. Bizi zayıflatmak için düşman ekonomik ablukaya gidebilir. Doğu Bengal'ın zaferi mukadder olmuştur. Biz Pakistan'ın sömürgeciliğini yok etmiş bulunuyoruz. Yaşasın Bağımsız Doğu Bengal»¹⁹¹.

Saidpur'da 50 kadar ev yakıldı, sonra çatışmalarda birçok kişi öldü. Saidpur kışlasına da saldırıldı. Çitagong'da silâhların limandan garnizona götürülmesine mani olunmaya çalışıldı. Kanlı çatışmalar oldu. Tuzaklar kuruldu, araç ve konvoylar düşürüldü. Binlerce tüfek Dakka, Narayanganj ve Khulna'daki karakollardan çalındı. Bu arada Mucibur Rahman yedek subaylar ve diğer askerlerle bir ordu kuruyordu. Doğu Pakistan Alayı, EPR, EBR ve polisler arasında irtibat kuruldu ve direniş plânları hazırlandı. Bu süre içinde devlet malına yapılan milyonlarca lira değerindeki zarar dışında 100 bini aşkın kişi militanlar tarafından öldürüldü¹⁹².

Bu arada, Yahya Han, uyuşmazlığa son vermek ve Şeyh Mucib ile son defa bir görüşmede bulunmak üzere Dakka'ya geldi. Yahya Han'ın Dakka'ya gelişi de hayli tuhaf idi. Yahya, Devlet Başkanı bulunduğu ülkenin doğu bölgesine sanki yabancı bir memleketten gelen bir devlet başkanymış gibi sıkı güvenlik tedbirleri altında geldi. Müzakereler uzadıkça uzadı. Şeyh Mucib tutumunu daha çok sertleştirmişti. Altı maddelik isteğinin yanında öteki dört istek ileri sürmüştü, ki bunlar arasında sıkıyönetimin derhal kaldırılması ve iktidarın halk temsilcilerine devredilmesi yer alıyordu. Yahya Han için bunların kabulü hayli güçlü. Nitekim, yabancı bir gazeteci şöyle diyordu : — «Şeyh Mucibur Rahman, Yahya Han'ın kabul etmesi güç istekler altında saklı Doğu Pakistan'ın bağımsızlığını ilân etmiş gibi gözüküyor. Avami Birliği lideri Şeyh Mucib, hareketini «bağımsızlık» olarak tanımlayarak Kurucu Meclisin normal olarak çalışmasını sağlamak amacıyla Yahya Han'ın kabul etmeyeceği istekleri ileri sürdü»¹⁹³. Bu hususta Amerikan haftalık «Time» dergisinin şu ifadeleri de ilginçtir : — « [Pakistan'ın iki bağımsız devlete] bölünmesinin arkasında «Mucib» — Şeyh Mucibur Rahman bulunuyor.

191 «White Paper», s. 38

192 Tafsîlât için bk: *A.g.e.*, s. 29-43

193 *The Daily Telegraph*, Londra, 9/3/71

Mucib, geçen hafta Dakka'da Time muhabiri Dan Coggin'e verdiği demeçte, «Bugünkü duruma bakılırsa, Pakistan artık ölmüştür» dedi. Mucib, bir anlaşma veya uzlaşma ümidi kalmadığını belirterek Doğu ile Batı Pakistan için ayrı anayasaların hazırlanması gerektiğini ve taraftarlarının Batı Pakistan'daki merkezi hükümete vergi ödemeyeceğini belirtti. Şeyh Mucibur Rahman, Bangladeş denilen Bengal devletinin bağımsızlığını ilân etmek üzeredir. İki gün önce Doğu Pakistan lideri Batı Pakistanlı yöneticilerini, 'kırıp dize getireceğini' söylemişti. Böyle bir demeçten sonra, Bangladeş'in bağımsızlığının ilânına hiç kimse şaşmayacak¹⁹⁴. Ottawa'da yayınlanan «Globe and Mail» gazetesine verdiği demeçte ise Şeyh Mucib şöyle diyordu : — «Batı Pakistan, 6 maddelik programının uygulanmasına mâni olması halinde mücadele edeceğim, ve gerekirse, ihtilâl çağrısı yapacağım»¹⁹⁵. Mucib, «gelecek nesillerimizin bir sömürgede yaşamaları yerine, bağımsız bir ülkenin özgür yurttaşları olarak hürriyet ve şeref içinde yaşamalarını sağlamak için» Doğu Pakistanlıların kendi canlarını fedâ edeceğini söylüyordu¹⁹⁶.

Şeyh Mucibur Rahman sık sık komplolardan bahsediyordu, ancak bunların baş kaynağı tâ kendisi idi. Etrafında yarattığı şartlar onu daha çok komplolara sürüklüyordu. Ateş püsküren ve kıstırtıcı konuşmalarıyla nefreti derinleştiriyor ve temiz siyaset yerine zorbalığa dayanıyordu. Şahsiyeti, gayrimüsait şartlar altında kırılacak veya kıracak kuvveti haiz kuru bir tahta haline gelmişti. Ayrıca, gerçek hedefini tâyin etmekte yanıldı. Tam bir bağımsızlık ile eyâletsel muhtariyet arasında yolunu seçmek istedi. Halbuki öncülük ettiği hareketin tabii sonucu tam bir bağımsızlıktan başka bir şey değildi. Mucib, o zaman, zekâdan tamamen yoksun, olup, bencil ve uzlaştırıcı olmayan tutumunun yüzbinlerce insanın canına mâl olacağını kestirmemişti¹⁹⁷. O artık, Yahya Han'ı diz çöktürecek kadar kendi gücünü göstermiş olduğuna inanıyordu. Halbuki, böyle değildi. Yahya Han'ın elinde henüz birkaç koz mevcuttu.

23 Mart olayları Pakistan'ın varlığının tehlikede olduğunu göstermişti. Pakistan bayrağı daha önceden yapılan plânlara göre bütün Doğu Pakistan'da yakıldı. Birkaç yer hariç, her yerde Bangladeş bayrağı dalgalanıyordu. Tüm eyalette Avami Birliği elemanları kanunu ele almış ve

194 Time, New York, 15/3/1971

195 Globe and Mail, Ottawa, 7/1/1971

196 The Guardian, Manchester, 25/2/1971

197 Kureyşî, a.g.e., s. 31

herkesin can ve malını tehdit etmişlerdi. Bu durumda askeri harekâta geçmekten başka çare kalmamıştı¹⁹⁸. Mucib-Yahya görüşmeleri çıkmaza girdi ve hiç bir sonuç vermeden sona erdi. Yahya Han Batı Pakistan'a döndü ve 25 Mart tarihinde orduya imha hareketine geçmeyi emir verdi.

Bazı çevreler, Pakistan silâhlı kuvvetlerinin büyük bir direnişle karşılaşmadığını ve bu itibarla, askeri harekâtın lüzumsuz olduğunu belirtirler. Ancak, o zaman, Doğu Pakistan Genel Valisi olan Tikka Han, bu hususta şunları söylüyor : — «Bu husustaki bütün söylentiler asılsızdır. Zira, biz ne gibi bir direniş ile karşılaştığımızı iyice biliyoruz. Askeri harekât başlarken silâhlı kuvvetler, Doğu Pakistan'ın 54 bin karemil toprağından ancak 20 mil karesini ellerinde tutuyorlardı. EPR [Doğu Pakistan Yarı-Askeri Birlikleri], milis kuvvetleri ve polis örgütü orduya karşı cephe kurmuşlardı. Bengal Alayı birliklerinin çoğu ayaklanmış durumda idiler. Asıl savaşacak kuvvetin sayısı 10-12 bini geçmiyordu. Demek karşımızda silâhlı 175 bin kişi vardı. Ayrıca, Hint birlikleri çeşitli yerlerden Pakistan hudutlarının hayli içeriye kadar sızmışlardı. Bazı yerlerde karış karış toprak için savaştık. Çitagong tümüyle âsilerin elinde idi. Burada çetin mücadeleler oldu. Noakhali'de durum aynı idi. Sylhet'in bazı bölgelerinde Hint birlikleriyle çarpışarak şehri kurtardık. Cessor ile sınır bölgelerinde kanlı çarpışmalar cereyan etti. Rajshahi'de de düşman durumunu o kadar güçlendirmişti ki Pakistan ordusunun bu ili ele geçirmesi hayli zor oldu..... Rangpur ile Dinaipur'da ordu yine Hintli tahripçilerle adım adım savaştık zorunda kaldı.....»¹⁹⁹.

Askeri harekâtın amacı şunlardı : Kanun ve nizamın korunması. Yaklaşık olarak 11,000 tutuklu cezaevlerinden kaçmıştı. Avami Birliği zorbaları ülkeyi tam bir anarşiye sürüklemişti. Bütün resmi ve özel daireler, bankalar, sigorta şirketleri, sanayi ve ticaret kuruluşları ve eğitim kurumları Avami Birliğinin direktifi üzerine çalışıyordu. Kısacası, Yahya Han'ın dediği gibi, Avami Birliği gölge bir hükümet kurmuştu. Askeri harekâtın ikinci amacı Pakistan'ın toprak bütünlüğünün korunması idi²⁰⁰. Avami Birliğinin anarşist faaliyetlerine yabancı unsurlar da katılmıştı. Özellikle, Hindistan kendi ajanlarını Doğu Pakistan'ın içine sokmuştu. Hindistan kanalıyla herkesin eline silâh geçmişti. Pakistan or-

198 Aynı yazar, «Korgeneral Tikka Han», UD, C. XI, Nr. 10, Ağustos 1971, s. 19

199 *A.g.e.*, s. 20

200 *A.g.e.*

dusu bu unsurlara karşı da çetin mücadele ederek birkaç ay zarfında bunları sınırdışı etmeye muvaffak oldu²⁰¹.

Şurası muhakkak ki Pakistan'ın parçalanması iç kavgası ve iç savaş olmadan gerçekleşemezdi. Ancak, yabancı kuvvetler, özellikle son 5-6 seneden itibaren Pakistan'ın içişlerini etkiliyordu ve Doğu Pakistan'da olup bitenlerde iç etkenlerinin yanısıra dış etkenlerinin de önemli rolü olmuştur.

Doğu Pakistan'da sindirme hareketinin başlamasından sonra çeşitli kuvvetler çeşitli şekilde tepki gösterdiler, ve bu kuvvetler Pakistan'ın iç politikasını da etkilediler. Hindistan, Pakistan'ın rakibi, hatta düşmanı olduğu için hem dolaylı hem dolaysız şekilde Pakistan'ın içinde bulunduğu siyasi buhrandan istifade ederek Bangladeş hareketini desteklemişti. Bu itibarla, en sert tepki ise Hindistan'dan geldi. Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny de Pakistan'ın kararını sert bir dille yermişti. Çin Halk Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri çok ihtiyatlı açıklama yaptılar. Oysa, Çin ile Pakistan arasındaki geleneksel ilişkiler nedeniyle Pakistan halkı kendi davalarının Çin tarafından şiddetle desteklenmesini bekliyordu. ABD ile Pakistan arasındaki ilişkiler 1965'ten itibaren gergin idi, ancak Yahya Han iktidara geçince ABD Pakistan'a tekrar eğilmeye başladı. Bu bakımdan ABD, hükümet seviyesinde Hint-Pakistan ihtilâfında ekseriye tarafsız bir tutum takındı. İngiltere, Fransa ve Federal Almanya'nın açıklamaları daha çok Hindistan'ın lehine idi.

Bayan Gandhi, Doğu Pakistan'daki askeri harekâttan az önce ezici çoğunlukla genel seçimi kazanmış ve Avami Birliğinin resmi organı «İttifak», Bayan Gandhi'yi, kendisine mahsus bir tarzda kutlamıştı²⁰². Mucibur Rahman ile İndira Gandhi'nin hangi noktalarda anlaştıkları hususunda bir şey kesinlikle söylenemez, ama şurası bir gerçektir ki 25 Mart'tan sonra Doğu Pakistan'ın geniş bir kısmında Hindistan parası dolasmaya başlamış, ve başta Cessor ile Sylhet olmak üzere Hint birlikleri çeşitli yerlerden Pakistan'ın içine sızmıştı²⁰³. Bunun yanı sıra diplomatik alanda yoğun siyasi faaliyet başlamıştı. Mucibur Rahman tutuklanır tutuklanmaz Hint yöneticileri demec üstüne demec vermeye başladılar. Batı Bengal Kongre Partisi Genel Sekreteri, 4 Nisan 1971'de Yeni

201 *A.g.e.*, s. 21

202 Aynı yazar, «*Sukût-i Dhakka*», UD, C. XII, Nr. 3, Ocak, 1972, s. 26-27

203 *A.g.e.*, s. 27

Delhi'de Hindistan Kongre Partisi toplantısında; «Şeyh Mucibur Rahman Hindistan için savaşıyor» diyerek hükümetin direkt müdahale etmesini istedi²⁰⁴. Hindistan Savunma Etüdleri Enstitüsü Genel Müdürü Subramaniam, Uluslararası Sorunlar Enstitüsünde yaptığı bir konuşmada şöyle dedi : — «Hindistan şunu anlamalı ki Pakistanın parçalanması çıkarlarımıza uygundur ve böyle bir fırsatta bir daha bulamayız»²⁰⁵. Başbakan İndira Gandhi ise parlamentoda şöyle haykırdı : — «Pakistan'ın iç sorunu olarak tanımlanan sorun artık Hindistan'ın iç sorunu olmuştur»²⁰⁶. Hindistan Savunma Bakanı Jagjivan Ram, senatoda şöyle konuştu : — «Bangladeş için, üzerinde durulduğu siyasi çözüm yolu, 'bağımsızlık'tan başka bir şey değildir»²⁰⁷. Sağ eğilimli Jan Sangh lideri ise şöyle dedi : — «Bangladeş bağımsız olduktan sonra oranın hükümeti Hindistan ile olan ilişkiler konusunda bir karar alabilir. Bangladeş, Hindistan'ın bir parçası olmak isterse bunu severek kabul edeceğiz. Biz halâ Akhand Bharat [Tüm Hint yarımadasının tek oluşu] fikrini benimsemiyoruz ve bunu benimseye devam edeceğiz»²⁰⁸.

29 Mart'ta bir Hintli muhabir, «Indian Express» gazetesine gönderdiği haberde «hürriyetçi» [Mukti Bahini Gerilla] lerin Hindistan ile temas geçtiğini belirtti. Muhabir, Kuştiya'da Pakistan ordusuna ait birliklerin imha olması veya geri çekilmesinden sonra, hürriyetçilerin komutanının telefonla Kalkütta'yı aradığını bildirdi. Muhabir, komutanın Bangladeş'in kurulması müjdesini verdiğini ve Batı Bengal'in müstakbel Başbakanı Mukerjiden tıbbî yardım istediğini de bildirdi²⁰⁹.

Bu arada, tüm Hindistan'da Bangladeş hürriyetçiler lehinde harekete başladı. Doğu Pencap Eyaletinin bakanı Balunet Singh ve Kerala bakanı Achun Menon, merkezi hükümeti Bangladeş'i resmen tanımaya davet ettiler. Batı Bengal, Assam, Kerala ve Rajisthan eyalet meclisleri aynı türde karar kabul ettiler. Hatta, Batı Bengal Başbakanı Bangladeş'in tanındığını da açıkladı. Bu arada, Hindistan Başbakanı İndira Gandhi, her iki parlamentoda Doğu Pakistan'ın durumunu endişe ile karşıladığına dair karar kabul ettirdi. Bu kararlarda Hindistan halkının

204 *Urdu Digest*, C. XII, Nr. 1, Kasım, 1971, s. 185

205 «*The Present Crisis in East Pakistan*», Perspective, Karaçi, C. IV, Nr. 11 ile 12, Mayıs-Haziran, 1971, s. 6

206 *The Patriot*, Yeni Delhi, 28/5/1971

207 *Amrita Bazar Patrika*, Kalkütta, 15/8/1971

208 *The Statesman*, Yeni Delhi, 5/7/1971

209 *Urdu Digest*, C. XII, Nr. 1, Kasım, 1971, s. 188

bölücülerden yana olduğu belirtiliyordu. Batı Bengal ise bölücülerin güç kaynağı olmuştu. Doğu Pakistan halkı için burada çeşitli, greve, yürüyüş ve gösteriler düzenlendi ve göstericiler şöyle haykırıyordu : — «Bu tarafta Bengal, o tarafta da Bengal, ikisi birleşerek 'Sonar Bangla' [Altın Bengal] yapar»²¹⁰. 4 Nisan'da İndira Gandhi Mucib'e yardım için kampanya açtı. Nitekim, hükümetin emri altında bütün ülkede yardım komiteleri kuruldu ve para toplanmaya başlandı. Bihar Eyaleti Başbakanı bu fona 250 bin Rupî vererek Bangladeş ordusu için silâh ve mermi sevkedileceğini ilân etti. Hindistan'ın «Statesman» gazetesine göre, silâh ve cephanenin Doğu Pakistan'a gönderilmesi için herhangi bir makinazmanın bulunup bulunmamasına ilişkin soruyu cevaplandırırken İndira Gandhi, bu hususta açıkça bir şey söylemeyeceğini belirtti²¹¹.

Doğu Pakistan'da askeri birliklerin sindirme hareketine geçmesinden sonra ekserisi Hindu olan ve Avami Birliği ile işbirliği yapmış olan veya ayaklanmaya bizzat katılmış olan Bengalliler Hindistan'a kaçmaya başladılar. Böylece, Hindistan'ın eline, Pakistan aleyhinde yeni bir propaganda açma fırsatı geçmiş bulunuyordu. Bu hususta Hindistan'ın gizli amaçlarının ne olduğunu anlayabilmek için bir yabancı gazetenin şu ifadelerini beraberce izleyelim : — «Başkan Yahya Han, Doğu Bengal'da zalimâne askeri hareketine girişip Hindistan'a, Pakistan'ı parçalayacak fırsatı verdiği ândan itibaren Bayan Gandhi'nin problemleri şu 3 noktada toplanıyordu :

1. Mülteciler, özellikle Doğu Pakistanlı Hindular, en kısa zamanda Batı Bengal'den atılmalıydı. Bu, ekonomikten daha çok politik bir sorun idi. Masraflar, şüphesiz, büyüktü, ama bunun eninde sonunda dış yardım ile karşılanacağı muhakkak idi. Aslında Batı Bengal, Hindistan'ın en huzursuz bölgesi sayılır.
2. Hindu mülteciler, [Müslüman Batı Pakistanlı askerlerin korkusundan] Hint ordusu kendilerini Doğu Bengal'a götürmedikçe, oraya gitmeye cesaret etmeyeceklerdi. Bu şartlar altında, Bayan Gandinin 'siyasî uzlaşma' nutukları atmasına şüpheli gözle bakılıyordu. Birçok gözlemciler, Bayan Gandhi'nin hükümetinin, Bayan Gandhi'nin bu nutukları atarken, Doğu Pakistan'ın istilâ plânını hazırladığını ve bunun, askeri önemi az olan Bengalli

210 *A.g.e.*, s. 189

211 *Statesman*, Yeni Delhi, 5/4/1971

Mukti Bahini gerilla kuvvetine atfedileceğini doğrulayacak birçok delillerin bulunduğunu söylüyorlar.

3. Çoğu Hindu olan ordunun himayesi altında ekserisi müslüman olan bağımsız bir Bangladeş hükümetinin kurulması. Bu şekilde vücuda getirilecek bir ülkede kısa bir süre sonra Hindistan'a karşı tatminsizlik hatta nefretin doğması muhtemel idi»²¹².

Hindistan, bundan sonra bir adım daha ileriye giderek Doğu Pakistan'dan kaçıp Hindistan'a sığınmış olan Avami Birliği liderinin sürgünde bir hükümet kurmasını sağladı, ve gerçi bu sözde Bangladeş hükümetinin Doğu Pakistan'ın bir bölgesinde bulunduğu iddia ediliyordu, ama gerçekten bunun bütün erkânı Batı Bengal'in merkezi Kalkütta'da mevcuttu. Nitekim, Londra'da yayınlanan «Guardian» gazetesinin muhabiri, Hindistan hükümetinin bu husustaki iddialarının asılsız olduğunu ve sözde Bangladeş hükümetinin bütün üyelerinin Kalkütta'da olduklarını tesbit ettiğini belirtti²¹³. Başka bir gazete ise şöyle diyordu : — «Bangladeş hükümetinin kurulduğunu ilân eden Avami Birliği lideri Kalkütta'ya varışında, Bangladeş hükümetinin, Doğu Pakistan'ın bir yerinde bulunduğu dair bütün iddialara rağmen, derhal hükümet misafirhanesine yerleştirildi»²¹⁴. Yine başka bir gazete şöyle diyordu : — «...Hiç şüphesiz, Hindistan toprağı Doğu Pakistan'a yönelen bütün saldırıların merkezi olmuştur. İşte burada vücudu olmayan, sözde 'Bangladeş hükümeti' de bir resmi misafirhanede barındırılıyor. Yabancı gazeteciler, bu hükümetin üyeleri ile işte burada görüşmüşlerdir»²¹⁵.

Hindistan'ın başka bir işi de Mukti Bahini gerillalarına maddi ve manevi yardım sağlaması idi. Hindistan önce gerillaları barındırdı, sonra bunları eğitip silâhlandırarak Doğu Pakistan'ın içine soktu. Bunun yanı sıra Hint birlikleri de sınır bölgelerinde Pakistan ordusuna karşı tecavüzde bulunmaya başladı. Hint yetkilileri ilk önce Pakistan'ın içişlerine yapılan bu gibi tecavüzleri örtbas etmeye çalıştılar, fakat yabancı basın hakikatın ne olduğunu iyice biliyordu. Birkaç örnek : — «...Bir Bengalli yolcu, bir Hintli binbaşının, silâhların nasıl kullanıldığını Bangladeş güçlerine öğrettiğini ifade etti. Yolcu, bugüne dek Hindistan'ın Doğu Pakistan'a gönderdiği silâhın 1,000 tüfek civarında olduğunu söyledi»²¹⁶.

212 «Soviet Eyes on Bangladesh», Foreign Report, Nr. 1227, 16/12/72

213 *Urdu Digest*, C. XII, Nr. 1, s. 190

214 Martin Woolcott, *The Guardian*, Manchester, 21/4/1971

215 *Daily Express*, Lagos, 20/5/71

216 *The Times*, Londra, 14/4/71

«Âsi Doğu Pakistan Yarı Asker Alayının birçok üyelerinin Doğu Bengal'dan geri püskürtüldüğünü ve bunların halen Hindistan'a sığınıp Hindistan topraklarında üslandıklarını tasdik edebilirim...»²¹⁷ «Son günlerde sınırı geçip Hindistan'a sığınan EPR üyeleri, milis ve yarı asker silâhlı grupların Hintliler tarafından açıkça barındırıldığına dair yeteri kadar deliller vardı...»²¹⁸ Hindistan ordusu Bengalli âsilere verilen yardımı artırmıştır. Batai'de «Kurtuluş Ordusu» üyeleri Hint subaylarının denetimi altında silâh ve cephane topluyorlardı. Hint subayları yolunu kesmeye çalıştılar ama yüzü aşkın makineli tüfeklerin sıraya koyulduğunu gördüm²¹⁹. «Yardım sağlanması hususuna gelince, şurası bilinen bir sırdır ki bugüne dek Bangladeşe verilen bütün yardım Hindistan hükümetinden gelmiştir...»²²⁰ Hint-Doğu Pakistan sınırları üzerine gizli çadır kamplarında sürgündeki Bangladeş hükümetinin resmi silâhlı kuvvetleri, Mukti Fouj üslenmiş bulunuyor. Bazı durumlarda da Hindistan Ordusuna ait birlikler, taksimden bu yana yürürlükte olan [Hint-Pakistan] anlaşmasını çiğneyerek tam onların yanına yaklaşmışlardır²²¹.

...Hint yetkilileri, Mukti Fouj'dan daha önce almış oldukları silâhları kendilere geri vermişlerdir. Hintliler, onlara ayrıca 3 inç çapındaki havan topu, elbombası, mayın ve öteki küçük silâhlar vermişlerdir²²². «...Hindistan'ın kuzeyindeki Meghalaya eyâletinde bulunan Batılı gözlemciler, Pakistan'ın içlerine yapılan gerilla saldırılarına Hint askerlerinin de katıldığını bildiriyorlar...»²²³ «...Hindistan, 'Mukti Bahini gerillalarını eğitiyor, bunlara silâh veriyor ve bunları tüm Doğu Pakistan sınırı boyunca barındırıyor»²²⁴. «...Mülteciler kampını bırakıp Mukti Fouj hizmetinde çalışmak isteyen çoğu Hindu olan genç çocukların askeri eğitimi için Hindistan'ın Batı Bengal ile Tripura eyâletlerinde 50'yi aşkın eğitim merkezleri kurulmuştur. Buralarda toplam olarak 40 bin müstakbel gerilla eğitiliyor...»²²⁵

217 Peter Hazelhurst, *The Times*, Londra, 16/4/71

218 Martin Woolacott, *The Guardian*, Manchester, 25/4/72

219 Brain May, *AFP*, 21/4/71

220 *Milâp*, Yeni Delhi, 26/5/71

221 Colin Smith, *The Observer*, Londra, 20/6/71

222 *The Economist*, Londra, 17/7/71

223 Peter Gill, *The Daily Telegraph*, Londra, 19/7/71

224 Henry Bradsher, *The Evening Star*, Washington, 27/7/71

225 Clare Hollingworth, *The Daily Telegraph*, Londra, 4/8/71

Hindistan, daha sonra Doğu Pakistan'daki kışkırtıcı faaliyetlerini örtbas etmeye de lüzum görmedi ve Pakistan'ın iç işlerine açıkça müdahale etmeye kalkıştı. Anlaşılan, İndira Gandinin gelecek hareket tarzı şu noktalarda toplanıyordu : —

1. Doğu Pakistan'dan kaçıp Hindistan'a sığınmış olan Bengallilerin sorununu, dünya kamuoyunun vicdanına dokunacak kadar müessir bir şekilde ortaya atmak.
2. İnsancıl sorun adına mümkün mertebede ekonomik yardımı toplamak.
3. Aynı hususta mümkün olduğu kadar siyasi destek sağlamak.
4. Pakistan'ı iktisadî bakımdan felce uğratmak.
5. Pakistan'a askeri ve ekonomik yardım sağlayan ülkelere başvurup Pakistan'a verilen yardımı kesmek ve bu ülkeyi bir siyasi uzlaşmaya mecbur etmek için baskı yaptırmak.
6. Bengalli mülteciler ve öteki unsurlardan kurulu bir gerilla örgütünü meydana getirmek ve muson başlar başlamaz bu örgütü harekete geçirmek.
7. Aradaki 5/6 aylık dönemde gereken askeri hazırlığı yapıp Pakistan'a ağır darbe indirmek.

Hindistan, kendi plânlarında şaşılacak derecede başarı sağladı. Mülteciler sorunu hakkında aşağı yukarı bütün ülkeler Hindistan'a sempati gösterdiler. Nitekim, 7/8 aylık süre içinde Hindistan mülteciler adına 212 milyon dolarlık gibi büyük bir ekonomik yardım kopardı²²⁶. Ayrıca, maddi ve manevi yardımın yanında siyasi himaye'yi de elde etmeyi başardı. Büyük devletlerden ancak Çin Pakistan'dan yana idi ve o da «siyasi uzlaşma» yapılmasına taraftar idi. Ancak, Hindistan bu alanda umduğunu elde edemedi. Dünya kamuoyunun büyük bir kısmı Doğu Pakistan sorununun Pakistanın iç meselesi olduğunu belirtti. İndira Gandhi kendisi ve öteki ülkelerin aracılığıyla Doğu Pakistan sorununa bir «siyasi çözüm» bulunması için ikide bir sesleniyordu. Ancak, bize öyle geliyor ki, İndira Gandhi'nin asıl amacı siyasi uzlaşma değildi. Bayan Gandhi bu oyunu Yahya Han'ı yıpratmak ve sinirlendirmek için oynuyordu ve Yahya onun bu oyununa geliverdi. Yahya Han, gittikçe siyasi uzlaşmaya karşı sert tutum takındı.

Bu arada, Pakistan, Hindistan'a bir fırsat daha verdi. Yahya Han, Temmuz ayında bir televizyon konuşmasında Çin'in, Pakistan'ın yanında olduğunu ve savaş halinde kendisini destekleyeceğini açıkladı. Bu açıklama, Hindistan'ın, askeri alanda daha çok ileri gitmesine yol açtı²²⁷. Sovyetler Birliği 24 yıldan beri Hindistanı destekliyordu. Çin'in müdahalesiyle Hint Okyanusu ile ilgili bütün plânlarının suya düştüğünü sandı. Ayrıca, Güney Doğu Asya'da diplomatik, ticarî ve politik nüfuzunu artırmak için son iki seneden beri çaba sarf ediyordu. Malezya ve Singapur ile diplomatik ilişkileri kurulmuş, ve Filipinler de aynı yoldaydı. Dört ay kadar önce Singapur Başbakanı Le, Rus filosunun Asya sularında görünmeye başlayacağını açıklamıştı²²⁸. Böyle bir durumda Sovyetler Birliği, Ağustos ayında Hindistan ile derhal bir askeri pakt imzaladı. Bu pakt büyük akisler yaptı. Bunun yüzünden Pakistan'ın Hint toprağına girmesi zorlaştı. Pakistan tarafından yapılacak herhangi bir teşebbüs hem Hindistan hem Sovyetler Birliğinin ortak askeri gücü ile karşılaşacaktı. Bunun tam aksine, büyük bir müttefik'in yardımıyla Hindistan'ın, Pakistan'a uygun bir zamanda saldırması kolaylaştı. Hindistan ayrıca «Mukti Bahini» gerillalarının desteği sağlanmış bulunuyordu²²⁹.

Hindistan, sessizlik içinde büyük çapta askeri hazırlıklar yapıyor, ama görünüşte hep Doğu Pakistan buhranının siyasi çözüm yolundan söz ediyordu²³⁰.

Muson mevsimi yaklaşmış, ama Pakistan kuvvetleri gerillaların faaliyetlerine başarıyla karşı koyuyordu. Bundan Hindistan ile Sovyetler Birliği sadece gerilla savaşı ile harbi kazanmayacağını iyice anladılar. Bunun için, bir yandan gerilla eğitim merkezlerini artırırken öbür yandan askeri saldırının plânlarını hazırlamaya başladılar. Eylül ile Ekim aylarında gerillalar büyük sayıda Doğu Pakistan'a sızmayı başardılar. Bu, topyekûn askeri saldırının ilk bölümü idi.

Öyle görülüyor ki, İndira Gandhi Pakistan ile savaşmak ile ilgili kesin kararını Ekim ayında vermişti. Ancak, savaşın ne zaman başlayacağı konusunda tereddüt ediyordu²³¹. Hindistan'ın problemleri gittikçe artıyordu. Mülteciler tedirgin olmaya başlamışlardı. Mülteciler adına koparılan yardımın büyük kısmı askeri ihtiyaçlar için kullanılıyordu ve kış

227 *A.g.e.*, s. 29

228 *A.g.e.*, aynı yerde

229 *A.g.e.*, aynı yerde

230 *A.g.e.*, aynı yerde

231 *A.g.e.*, aynı yerde

mevsimi yaklaşınca bu mesele daha da güçleşiyordu. Batı Bengal'da yerli halk ve mülteciler bir birini çekemiyorlardı ve aralarında bir çatışma ihtimali belirmişti. Ayrıca, Naxalite [Pekin taraftarı] Komünistlerinin faaliyetleri gündün güne güçleniyordu; mülteciler de bunların eylemlerine çok sayıda katılıyordu. Durum böyle iken, Bayan Gandhi Batı Bengal'ın Hindistan'dan kopacağını düşündü. İndira Gandhi için başka bir zorluk da vardı. Kabinesinin bir grubu Pakistan'a karşı sert askeri tedbir alınmasına taraftardı. Ancak, İndira Gandhi, Pakistan'a açıkça saldırmak niyetinde değildi. Pakistan'ı bölmek ve parçalamak amacını başka yollardan temin etmek istiyordu. Mamafih, ulusal hayatının bu nazik döneminde kendi kabinesinin nüfuzlu üyelerinin isteklerine de tamamen göz yummazdı. Nitekim, Sovyetler Birliği ile görüşmeler yaparak Kasım'ın sonunda Doğu Pakistan'ı istilâ etmeyi plânladı. Bu kararın başlıca hedefleri şunlardı : —

1. Pakistan'ın yardımına ancak Çin koşabilirdi, ve müdahalesinin şekli Sikkim üzerinden Hindistan'a askeri baskı yapmak olacaktı. Ancak yağışı yüzünden Sikkim ve Çin arasındaki yollar Kasım'da kapalı kalacaktı.
2. Pakistan, karşı taarruza girişerek Keşmir bölgesinde ilerleyebilirdi. Ama, kış mevsimi Pakistan'ın bu ilerleyişini hayli güçleştirecekti.
3. Kış mevsiminde Doğu Pakistan'ın düz arazisinde tankların kullanılması için en elverişli şartlar bulunacaktı.

21 Kasım, yani Hindistan'ın, bütün askeri gücüyle Doğu Pakistan'a yüklenmesi tarihinin tâyininde daha iki nokta dikkati çekiyordu. Pakistan'a saldırmadan önce İndira Gandhi, Pakistan'a siyâsî, iktisadî ve askerî yardımın geleceği bütün yollarını kapatmış bulunuyordu. Hindistan en çok ABD'den kuşkulanıyordu. Nitekim, iki ülke arasındaki ilişkiler en gergin safhada bulunurken Başbakan Gandhi Avrupa ve ABD'yi ziyaret edeceğini kararlaştırdı. Bayan Gandhi, Delhi'den ayrılırken Pakistan ve Çin sınırlarına sığınak edilmiş olan 1 milyona yakın askerden hiç bahsetmedi. Bayan Gandhi, bu ziyaretin dünya liderleriyle mülteciler sorunu üzerine görüş teatisinde bulunmak amacıyla hazırlandığını açıkladı. Bu açıklamanın maksadı dünya'ya Hindistan'ın savaşa girmeye hiç niyeti olmadığına inandırmaktı. Ancak, bu açıklama ile birlikte Hindistan'ın bütün yedek subay ve askerlerinin göreve çağırılması hususu da unutulmamalı. Demek oluyor ki, savaş hazırlıkları bütün hızıyla devam ediyordu. Bayan Gandhi, savaşın başlama tarihini, ABD Başkanı Nixon ile yap-

tığı görüşmeden sonra tesbit etti. Nixon, Gandhi'ye Başkan Yahya Han'ın, Avami Birliği liderleriyle son ve kesin bir görüşmeye hazırlanmakta olduğunu bildirdi. Oysa, Bayan Gandhi hiçbir surette Pakistanlı yöneticilere fırsat vermek istemiyordu²³². Hindistan Başbakanı, Başkan Nixon'a bu hususta mümkün olduğu kadar işbirliği yapacağına dair söz verdi. Söz verdi, ama Hindistan'a döner dönmez Pakistan'a karşı hazırladığı saldırı plânını uygulamaya başladı²³³.

Doğu Pakistan buhranında Hindistan'ın ne gibi bir aktif rol oynadığını yukarıda gördük. Hindistan'ın, Pakistan'a karşı topyekûn saldırıya geçip Doğu Pakistan'ın ayrılmasına nasıl sebep olduğunu daha sonra göreceğiz. Fakat, şimdilik bu mevzuu burada bırakıp Doğu Pakistan buhranı konusunda öteki ülkeler, özellikle, büyük devletlerin tutumuna değineceğiz.

1959'da iki dev, Çin ile Rusya arasında ilk defa ciddi ihtilâflar meydana çıktıktan sonra her iki ülke Asya'nın siyaseti üzerine çekişmeye başlayınca, Rusya bu kıtada Çin'e karşı Hindistan'ı güçlü kılmaya karar verdi. Bu zaman, Amerika ile Çin arasında dostluğun düşünülmediği bir zaman idi. Neticede, Amerika da Hindistan'ı kazanmak yarışına girdi. Nehru, bu olaylardan haberdar idi, ama tarafsızlık politikasını sürdürmeye çalışıyordu. Yavaş yavaş Çin ile Hindistan arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı ve 1962'de iki ülke arasında ciddi bir çatışma da meydana geldi. Bundan sonra sanki Hindistan'a her taraftan iktisadî ve askerî yardım yağmaya başladı. Hindistan, hiç bir zaman Pakistan'ın varlığını kalben kabul etmemişti. Sonra Asya'da oynayacağı rol için Pakistan'ı engel olarak görüyor ve Doğu Pakistan'ı ele geçirerek Güney Doğu Asya ve Batı Pakistan'dan geçerek Orta-Doğu'ya açılmak istiyordu. Bu amaç ancak iki cephede çalışılarak elde edilebilirdi. Birincisi, Doğu Pakistan'ı Pakistan'dan koparıp bağımsız hâle getirmek ve ikincisi, Batı Pakistan, Hindistan, Afganistan ve İran'ı içine alan bir konfederasyon kurmak²³⁴. Bu arada, Amerika da Doğu Pakistan'ı Pakistan'dan koparmak ameline katılmıştı. Bu hususta ilk iş olarak Doğu ile Batı Pakistan'ın çıkarlarının ayrı ayrı olduğu inandırılmaya çalışıldı. İki ekonomi tezi ortaya atıldı. Harvard Üniversitesinde eğitilen Doğu Pakistanlıların kafalarına bu fikir yatırıldı. Amerika'nın iki önemli dergisi, «Foreign Affairs» ile «Foreign Policy» de Doğu Pakistan'ın ayrılışı siyasî bir gerçek

232 *A.g.e.*, s. 30

233 *A.g.e.*, aynı yerde

234 *A.g.e.*, s. 31

olarak gösterilmekle kalmayarak, bunun Amerikanın çıkarlarına uygun olduğu belirtildi²³⁵. Bununla birlikte Doğu Pakistan aleyhinde Batı Pakistan'da kamuoyunun hazırlanmasına geçildi. Rakamlarla, Doğu Pakistan'ın, Batı Pakistan için bir yük olduğu ve bunun Pakistan'dan ayrılmasından sonra Batı Pakistan'ın rahat nefes alacağı ispat edilmeye çalışıldı²³⁶.

Öte yandan, Rusya'da aynı görüşte idi, ancak o Doğu Pakistan'ı bağımsız ve kendi müttefiki olarak görmek istiyordu. Fikrince, böylece orada sosyalist hareketi güçlenecekti. Ayrıca, Çin ile olan ilişkisinde Doğu Pakistan stratejik bir mevkiye sahip olacaktı. Rusya da Çin'e karşı bir ittifak kurmak istedi ve bu ittifaka Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran Endonezya, Birmanya, Bangladeş [Doğu Pakistan] ve Filipinler katılacaktı. Çin'i her taraftan çevirmek ile ilgili bu ittifak'ın yaratıcısı, Moskova'daki ABD büyükelçisi George Kennon idi²³⁷. Konfederasyona katılacak olan ülkeler arasında Afganistan, Rusya'nın, ve İran, Amerika'nın payı idi. Her iki büyük devlet kendi hesabına göre müstakbel plânını hazırlıyordu. ABD, İran vasıtasıyla Batı Pakistan'ı kendi nüfuzuna alıp Orta-Doğu'da Sovyet Rusya'nın yolunu kesmeye çalışırken Rusya'da Afganistan vasıtasıyla Kuzey Batı Sınır Eyaletiyle Baluçistanı ele geçirip denize açılmaya düşünüyordu²³⁸. Ama bu konfederasyon plânına karşı Pakistan'da sert tepki gösterildi ve bu komplo bir süre yer altında kaldı. Şunu unutmayalım ki, Stalin 1952'de Hindistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı B.K. Nehru ile görüşürken, Pakistan'ın bir «siyasî anarşizm» yüzünden doğduğunu ve coğrafyasının son derece saçma ve uygunsuz olduğunu söyleyerek kendi kinini belirtmişti²³⁹.

Dünyanın belli başlı bütün sosyalist ülkeleriyle örgütleri Doğu Pakistan'ın ayrılması için bütün güçlerini sarfettiler Pravda, İzvestia, Doğu Blok'un basını, İngiltere'nin sosyalist hareketinin organı «Daliy Sun» ve İşçi Partinin organı «New Statesman», bunların hepsi Pakistan aleyhinde nefret dolu haber, yazı ve makaleler yayınlamışlardır. İşte Sovyet basınından birkaç örnek : — «Bilindiği gibi, bir anlaşmaya varmamak amacıyla Pakistan hükümeti görüşmeleri 25 Mart 1971'de âniden kesi-

235 Prof. Hürşid Ahmed, «*Âlmi Sosyalist tahrik ne Maşrakî Pakistan ko ilâhdah karne ke liye pıra zor lagaya*», Cesâret, Karaçi, 26/2/72

236 Kureyşi, *A.g.e.*, aynı yerde

237 Hürşid Ahmed, *A.g.e.*, aynı yerde

238 Kureyşi, *A.g.e.*, aynı yerde

239 Hürşid Ahmed, *A.g.e.*, aynı yerde

verdi. M. Rahman ile Avami Birliğinin öteki liderleri yakalanıp hapse atıldı. Aynı anda, halk kitlesine karşı zalimâne harekete girişildi. Binlerce kişi öldü ve milyonlarca Doğu Pakistanlı yurttaş kendi hayatlarını kurtarabilmek için komşu Hindistan'a kaçmaya mecbur oldular. Doğu Pakistan'da tam bir dehşet ve kanunsuzluk havası hüküm sürmeye başladı»²⁴⁰.

«...Pekin propaganda mekanizması, Hint-Pakistan savaşının Rusya'nın teşviğiyle başladığını ve Sovyet-Hindistan Barış, Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasının Hindistan'a [Pakistan'a karşı] silâhlı saldırı yapma olanağını sağladığını kaydediyor»²⁴¹.

«İstatistik rakamlarına bakılacak olursa, Batı Pakistandan 1,500 km. mesafede bulunan Doğu Pakistan, Batı Pakistan'ın hâkim çevresinin bir sömürgesi gibi görülüyor. Doğu Pakistan, tabii kaynaklar bakımından Batı'dan zengindir. Pakistan'ın 120 milyon nüfusunun 75 milyonu burada yaşar. Fakat mesele bütçeye gelince, Doğu Pakistan'a gerçekten üvey muamelesi yapılıyor... Edinilen bilgiye göre Batı Pakistanlı kuvvetler Doğu Pakistan'dan birkaç yüzbin kişi öldürmüştür. 10 milyon kadar Doğu Pakistanlı, komşu Hindistan'a sığınmışlardır... Biz İngiliz sömürgecilerin, dini âlet ederek Hindular ile Müslümanları ve öteki cemiyetleri birbirinden ayırdıklarını gayet iyi biliyoruz. İngilizler, Hindistanı, Pakistan ile Hindistan, iki ülkeye bölmekle beraber buraya daha sonra patlayacak din mayınları da yerleştirmişlerdi...»²⁴²

«...1967'de Pakistanlı bir istatistikçi M. Haq tarafından açıklanan rakamlara göre 20 büyük monopol Pakistan'ın tüm sanayiinin % 66'sını, sigorta şirketlerinin % 79'unu ve bankaların % 80'ini elde tutuyorlar. Bütün bu monopolların Batı Pakistan mahreçli oldukları da unutulmamalı... Bengalliler ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksundurlar. Doğu Pakistan'ın ekonomik kalkınmasıyla siyasî alanda üvey çocuk muamelesi görmesine kadar, Bengalliler çeşitli baskı ve haksızlıklara maruz kalmışlardır. Bengalliler için yüksek rütbeli memuriyet ve ordunun kapısı kapalıdır... Silâhsız halka karşı yapılan cezalandırıcı sindirme hareketi sırasında top, tanklar ve uçaklar kullanılmıştır...»²⁴³

Pakistan'ın parçalanması ve Bangladeş'in doğuşundan sonra ise Sovyet basını sevincini şöyle belirtiyordu : —

240 *Pravda*, 6/12/71, *Izvestia* 7/12/71

241 *Pravda*, 8/12/71, *Izvestia* 9/12/71

242 Kudryavtsev, V., «Güney Asya ateşler içinde», *Izvestia*, 12/12/71

243 Shurgygin, «Hint yarımadasında Barışın Kurulması Uğruna», *Pravda*, 16/12/71

«Hint yarımadasında olup bitenler, son yılların ulusal kurtuluş hareketinin verdiği en büyük savaştan biridir. Bu savaş, Hindistan ve öteki sömürü aleyhtarı kuvvetlerin desteklediği Doğu Bengal'in 75 milyon halkı ve Amerikan emperyalizmiyle Pekin yöneticileri tarafından desteklenen dehşet ve baskı kuvvetleri arasında meydana geldi. Bangladeş'in, sömürüye karşı olan kurtuluş hareketi kuvvetlerinin zaferi Asya kıtasının halklarının kuruluş ve bağımsızlık hareketlerine katkıda bulunmuştur...»²⁴⁴

Berlin'den yayınlanan solcu gazete «Berliner Zeitung» ise Pakistan'ı destekleyen Çin'i şöyle eleştiriyordu : — «Kuvvet dengesini bozmamak politikası gereğince Çinliler, Doğu Pakistan halkına geniş siyasî ve iktisadî mahtariyet verilmesi, ilerici sosyal devrimlerin uygulanması ve sömürgeci CENTO ile SEATO anlaşmalarından çekilmesi konusunda gösterdikleri iradeyi kan denizine gömmeye çalışan Pakistanlı askeri rejimden yana oldular. Onlar, [Çinliler] Bangladeş'in 75 milyon halkına ve Hindistan'a muhalefet etmeye kalkıştılar»²⁴⁵.

Hint-Pakistan savaşı sona ererken Pakistan'ın uğradığı hezimete değinen İngiltere'nin sol eğilimli «New Statesman» dergisi, «Varlığı hiçbir zaman olmayan, Pakistan» başlığı altında şunları yazıyordu : — «Hint yarımadasında bir devlet [Pakistan] can çekişirken başka bir devlet [Bangladeş] doğuyor. Pakistan, parçalanmaktan kurtulmaya çabılıyor, halbuki bunun yer yüzünde var olmasının tek sebebi İslam dinidir. Tam bir dini taassupla, coğrafi ve kültürel bir 'biçimsizlik' olan Pakistan şimdi ise Bengal milliyetçiliği tarafından paramparça edilmiştir...»²⁴⁶ Asya'nın çatışmasına karışarak Birleşmiş Milletlere yeni giren Çin kendi durumunu zayıflatmak istemez... İnisiyatif şimdi Hintlilerin elindedir. Biz bu şartların, istibdadın en kötü örneği olan Pakistan'ın yok olmasını beklerken daha çok gerçekçi idealler ve temeller üzerinde yeni devletlerin kurulmasını diliyoruz...»²⁴⁷

Şunu da aklımızdan çıkarmamalıyız ki Uluslararası Sosyalist Eyleminin resmi organı da Bangladeş'in en büyük savucusu idi²⁴⁸. Çin, Pa-

244 Mayevsky, Viktor, «Pekin liderleri Ulusal Kurtuluş hareketine hıyanet ettiler». Pravda, 22/12/71

245 A.g.e., aynı yerde

246 «Pakistan - The State, that Never Was», New Statesman, Londra, 3/12/71

247 A.g.e., aynı yerde

248 Hürşid Ahmed, A.g.e., aynı yerde

kistan ile olan geleneksel dostluk münasebetlerine saygılı olduğu için daima bu ülkenin yanında olmuştur. Ancak, savunduğu kömünist ideolojisinin icablarına göre Doğu Pakistan'daki bölücülere tahrik etmekten geri kalmamıştır. Bunun hikâyesini bizzat Sovyet basınından izleyelim : — «Doğu Pakistan'da Çin'li ajanlar teşvik edici ve kıstırtıcı faaliyetlere girişmişlerdir. Özellikle, burada 'Bengalli Devrimcilere Çağrı' adlı bir broşür dağıtılmıştır. Bunda Mao ile Lin Piao'nun yazışının örnekleri kaydedilmesinin yanısıra Pencaplı [yani Batı Pakistanlı] toprak ağalarına karşı harekete geçme çağrısında vardır. Çin taraftarı unsurlar bol miktarda mali yardım görüp Doğu Pakistan'ın işlerine Çin'in müdahalesini sağlamışlardır...»²⁴⁹ Şunu da unutmayalım ki, Bangladeş'i tanıyan ülkeler arasında Sosyalist ülkeler en başta geliyor.

Bu arada, İngiltere'nin tutumuna da bir göz atalım. İngiliz, genellikle kendi geleneklerine son derece bağlı olur. İngiliz'in müslümanlıktan nefret ettiği de bilinen bir husustur²⁵⁰. Tarihin her devresinde olduğu gibi, ister BBC olsun ister İngiliz basını ister parlamento üyeleri veya hükümet erkânı olsun, hepsi İslam'ın can düşmanıdır. Müslümanları siyasî, ve iktisadî bakımdan yok etmek için sionizm ile işbirliği yaptıkları herkesçe malumdur. İngilizler, müslümanları küçük düşürmek amacıyla en kötü düşmanlarıyla bile işbirliği yapmaktan çekinmezler. Hindistan tarihi buna şahittir. Tipu Sultan, Sirâcüddevleh, Moğollar, 1857 savaşı ve Pakistan'ın kurulmasında İngilizler hep böyle yapmışlardır. Pakistan'ın kurulmasından bu yana da İngilterenin tutumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. İngiltere, bazı iktisadî menfaatler için de Hindistan ile Bangladeş'i desteklemiştir. İngiltere, Doğu Pakistan'ın çayı ve jütüne göz dikmişse de bunlardan istifade eden Hindistan olmuştur²⁵¹.

Doğu Pakistan buhranı konusunda belli başlı yabancı kuvvetlerin tutumundan kısaca bahsettik. Şimdi ise bu kuvvetlerin Pakistan'ın iç siyasetinde nasıl bir rol oynadıklarını göreceğiz. Öyle görünüyor ki, 1971 genel seçimi yaklaşırken Doğu Pakistan konusunda Rusya ile Amerika ihtilâfa düştüler. Amerika, Avami Birliğine kendi kuvveti gözüyle bakıyordu. Ama Rusya büyük titizlikle, bu partiye kendi elemanlarını sokmuş bulunuyordu. Gerçi bu unsurlar sayıca azdı, ama nüfuzları genişti. Nitekim, Birleşik Amerika Mucib hakkında pek ümitli değildi. Galiba,

249 Mayevsky, *A.g.e.*, aynı yerde

250 Masud Akhtar, «*Bartanya aur Ham*», Ceng, Karaçi, 7/8/71

251 Âsif Cilâni, «*Maşraki Pakistan aur Bartanya ka Mafâd*», Ceng, Karaçi, 9/1/72

ABD Mucib'in, liderliğin büyük vasıflarına sahip olmadığı yüzünden Prof. Muzaffer Ahmed tarafından gölgeye düşürülüp Rusya lehine politika izlenmeye zorlanacağı kanaatine varmıştı²⁵². Ama, Amerika bu husustaki görüşünü açıklamak için bir süre beklemeyi daha uygun buldu.

Yahya Han'ın, daha önce, Şeyh Mucib ile görüştüğten sonra onu Pakistan'ın gelecek başbakanı ilân ettiğini görmüştük. Bu ilândan sonra Yahya Han Karaçi'ye varınca, kendisine bir dost ülkenin aracılığıyla ABD'nin mesajı iletildi. Edinilen bilgiye göre bu mesajda Mucibur Rahman'ın artık Amerika'nın adamı olmadığı belirtiliyordu²⁵³. İşte bu andar itibaren Pakistan'ın siyasî hayatında sarılması güç derin yaralar açıldı. Alelacele Larkana görüşmeleri yapıldı, ve bir anda Kurucu Meclisinin boykot edilmesi hareketine girildi ve bilâhirc Doğu ile Batı Pakistan'ın siyasî liderleri birbirleriyle hiçbir zaman buluşmayacak tavırı takındılar.

25 Mart 21 Kasım arasında meydana gelen olaylarda iki noktaya bilhassa dikkat etmek gerekir. Rusya tam manasıyla Hindistan'ın müttefiki haline gelmişti. Rusya'nın bu tutumuna karşı Amerika Pakistan'dan yana olmak istedi, ama Amerikan kamuoyu hükümete durmadan baskı yapıyordu. Ayrıca, Başkan Nixon, Rusya'nın Doğu Pakistan'da da iyice nüfuz etmeye başladığını görünce Güney Doğu Asya'daki dengeyi bozmamak amacıyla Çin ile görüşmeler yapmak gereğini duydu. Pakistan, bu görüşme için zemin hazırlamıştı. Böylece, Temmuz ayında Dr. Kissinger'in gizli misyonu Çin, ABD ve Pakistan arasında bir diplomatik ittifak kurulma imkânını ortaya çıkardı. ABD, Pakistan'ın, Doğu Pakistan'da askeri başarılar kazanmayacağı hususunda bilgiler toplamıştı. Bunun için, Bangladeş ve Pakistan liderleri arasında siyasî görüşmeler yapılmasına da çok taraftardı. ABD bu maksatla İran'ı merkezi nokta olarak seçti. Nitekim, Tahran'da Pakistan ile Bangladeş temsilcileri arasında görüşmeler düzenlendi. Bu görüşmelere Yahya Han'ın da iki kez katıldığı bildiriliyor²⁵⁴. Ayrıca, Ekim ayında İran krallığının 2,500 yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törenlerde de büyük devletler Pakistan ile Bangladeş liderleri arasında uzlaşma yapılması için çaba harcadılar. ABD hükümetinin resmî belgelerinde bu hususta şu ifadeler bulunuyor : —

«Ağustos ile Ekim sonuna kadar ki dönem içinde Amerikalı diplomatlar, gerek Kalkütta'daki Bangladeş temsilcileri gerekse Pakistan hü-

252 Kureşî, *A.g.e.*, aynı yerde

253 *A.g.e.*, s. 32

254 *A.g.e.*, s. 47

kümeti yetkilileriyle görüştüler. Beyaz Sarayın verdiği bilgiye göre bu dönemin sonunda Başkan Yahya a. Hindistan sınırlarından askeri birliklerini geri çekmeye, b. Doğu Pakistan'da sivil bir hükümet kurmaya ve dış politika, savunma ve maliye işleri hariç bütün işlerde bu eyalete muhtariyet vermeye ve, c. Şeyh Mucibur Rahman ile bazı arkadaşları hariç Banglades'in âsilerine genel af vermeye razı olmuştu. Beyaz Sarayın bildirdiğine göre, Hindistan bu gelişmeler hakkında devamlı olarak haberler ediliyordu. ABD Dışişleri Bakanı bu konuda Washington'daki Hindistan büyükelçisi Jha ile 18 'özel görüşme' yapmıştı. Ayrıca, Dr. Kissinger, Jha ile aynı nitelikteki 7 görüşme yapmıştı²⁵⁵. Bayan Gandhi 4 Kasım'da Beyaz Saray'a geldiğinde kendisine durumun tam bir görünüşü verilmişti»²⁵⁶.

Bütün bu olup bitenlerde Çin Halk Cumhuriyeti adetâ unutulmuştu. Amerika, siyasî uzlaşma çabalarındayken Pakistan Amerika ile askeri anlaşma yapmayı ve ondan askeri yardım talep etmeyi uygun bulamazdı. Çin ile olan dostluk bol bol nutuklar çekmek ve demeçler vermekten öteye gitmedi. Hindistan Başbakanı ve Hindistan'ın öteki liderleri bütün dünyanın teveccühünü ülkelerinin davasına celb etmek için üst üste yurtdışı gezilere çıkarken Pakistan'ın ileri gelen liderlerinden hiç birisi Pakistan'ın görüşünü açıklamak için geziye çıkmadı.

Savaş için gereken hazırlık yapılmadı. Yahya Han, savaşın Pakistan'ın kapısına dayandığını belirtirken Batı Pakistan halkının temsilcisi olan Zülfikar Ali Butto, kendi siyasî çıkarları için savaş fikrini düpe düz reddediyordu. Nitekim, halk zihnen savaş için hazırlanmış değildi. Ayrıca, askeri hazırlıklar da ihmal edildi. Bir kere, Pakistan ile Hindistan arasındaki askeri gücünde 1 ile 3 oranla fark vardı. Bu dengesizliğin ortadan kaldırılması için hiçbir teşebbüse girilmedi. Amerikan haftalık «Newsweek» dergisine göre, «...Hindistan ile topyekûn bir silâhlı çatışmaya girmesi Pakistan için felâket teşkil edebilir. Örneğin, Hindistan'ın 980,000 askere karşılık Pakistan'ın 392,000 askeri, ve 625 uçağa karşılık 285 uçak var. Bunun dışında, iklim, jeo-politik durum ve Mukti Bahini, hepsi Pakistan'ın aleyhinde ve Hindistan'ın lehindedir. Bir savaş çıkınca Pakistan iki ateş arasında kalacak»²⁵⁷. Pakistan hükümeti, ülkenin bulunduğu zor şartlar altında bazı askeri uzmanların, silâhlı kuvvetlerinde geniş ölçüde değişiklik yapılmasına ilişkin tekliflerine de kulak asmadı.

255 Tafsîlât için bk: «Why Nixon was furious with India», Foreign Report, Nr. 1226, 9/12/71

256 A.g.e., aynı yerde

257 Newsweek, New York, 6/12/71

Meselâ, Mareşel Nur Han, Pakistan Hava Kuvvetleri Başkomutanı iken Yahya Han'a bir mektup yazarak, Pakistan'ın karşılaştığı çok ciddi askerî meseleleri ele almış, üç kuvvet arasında işbirliği kurulması gerektiğini belirtmiş ve bilhassa, hava ve deniz kuvvetlerinin daha güçlendirilmesi üzerinde durmuştu²⁵⁸. Bu çok önemli vesikada Mareşal Nur Han, «1965 savaşından sonra kara, hava ve deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi için ortak ve önemli tedbirler alınması gerekirken böyle yapılmadığını ve Hava Kuvvetlerinin başkomutanlığına, askerî bilgisi kıt ve askerî inisiyatifi olmayan bir kişinin atandığı»ndan şikâyet ediyordu²⁵⁹. Nur Han, uzun vadeli plânların hazırlanmasına taraftar idi ve Pakistan'ın savunma plânlarının başından beri sakat olduğuna işaret ediyordu. Bu hususta silâhlı kuvvetlerinin tarihçesini vererek yüksek kademelerde geniş ölçüde değişiklik yapılmasını öneriyordu. Mareşal Nur Han rakamlar vererek Hindistan'ın, 1965 savaşından sonra kara kuvvetlerine nisbetle hava ve deniz kuvvetlerinin daha çok güçlendirilmesi için çok fazla para harcarken Pakistan'ın, bunun tam aksine, kara kuvvetlerine daha çok önem vermekte olduğunu belirtiyor ve bu gidişin tehlikeli sonuçlarına karşı hükümeti uyarıyordu²⁶⁰.

Pakistan Ordusu Mart ayından beri hudutlarda bulunuyor ve Hindistan sürekli olarak Pakistan'ı savaşla tehdit ediyordu. Ama Pakistan tarafından durumun çok ciddi olduğu hususunda hiç bir belirti verilmiyordu. Bu defa patlak verecek savaşın korkunç olacağı herkesçe malûm olduğu halde sivil savunma tedbirleri için hiçbir şey yapılmadı. Siren [düdük çalma] tertibatı Lahor gibi büyük bir şehirde utanılacak kadar kötü idi²⁶¹. Aynı vaziyet Batı ile Doğu Pakistan'ın diğer yerlerinde de aynı idi. Hindistan, kendi yedek askerlerini Ekim ayında çağırması iken Pakistan, bunları savaşın başladığı gün, yani 3 Aralık'ta çağırırdı.

Savaşın hazırlığı konusunda Pakistan için en önemli şey silâh seviyatının hiçbir zaman kesilmemesi veya aksamamasıydı. Hindistan, Rusya ile anlaşma yaparak bu meseleyi halletmiş bulunuyordu. Oysa, Hindistan'da 37 tane silâh fabrikası da var. Hindistan ile Rusya Ağustos'ta anlaşma yapmışlardı. Pakistan Dışişleri Bakanlığı evvelâ bunun Hint yarımadası için tehlikeli değil barış sağlayıcı olduğunu söyleyerek halkı

258 Tafsîlât için bk: Emekli Mareşal Nur Han'ın, Devlet Başkanı Yahya Han'a yazdığı mektup, *Akhabâr-ı Cihân*, Karaçi, C. VI, Nr. 22, 7/6/72, s. 11-13

259 *A.g.e.*, s. 11

260 *A.g.e.*, s. 12

261 Kureyşî, *A.g.e.*, s. 49

avutmaya çalıştı. Bu arada, Amerika, Pakistan'a yapılan askerî yardımı da kesti²⁶². Bayan Gandhi daha Washington'da bulunurken Zülfikar Ali Butto başkanlığında bir Pakistan heyeti Pekin'e gitti. Butto henüz bir hükümet yetkilisi değildi. Savaş yaklaşmış ve Pakistan için alınacak tek kapı Çin kalmıştı, ama Pakistan heyeti Pekine gönderildi, sanki Yahya Han bu hususta ciddi değildi. Neticede, heyet yardım vaadından başka bir şey elde etmeyerek eli boş döndü. Edinilen bilgiye göre, Pakistan Devlet Başkanı tarafından resmen yardım talebi yapıldığı takdirde Çin askerî bir anlaşma yapıp Pakistan'a her türlü askerî yardım sağlamaya hazırды. Ama buna ehemmiyet verilmedi, ve halkın avutulması için Çin'in yardımından sık sık bahsedildi²⁶³.

Demek savaş halinde Pakistan yapılmaz kalacaktı. Sonra, savaşa girmeden önce şu noktalara dikkat edilmeliydi : —

1. Doğu Pakistan'ın nüfusunun büyük kısmı Pakistan kuvvetlerine karşı idi veya karşı gibi görünüyordu. Savaş halinde onlar nasıl idare edilecekti ?
2. Savaş başlar başlamaz Doğu ile Batı Pakistan arasındaki deniz ve hava ulaşımı muhakkak kesilecekti. Böylelikle, Doğu Pakistan'daki birlikler mahsur kalacaktı. Bunlara ne takviye kuvvetleri ne de silâh ve zahire gönderilebilirdi. Silâhlı çatışmayı uzun süre sürdürebilmek için orada yeteri kadar asker ve silâh bulundurmamak gerekiyordu.
3. Şiddetli çatışma halinde yıkıcı, bölücü ve âsi uusurların Doğu Pakistan'daki Bengalli olmayan Biharlı ve Batı Pakistanlı halka saldırmaları kesin idi. Bunun için, savaş çanı çalmadan önce bunları kurtarabilmek amacıyla gerekli tedbirlerin alınması lüzumlu²⁶⁴.

Yahya Han bu noktalara 25 Mart'ta askerî harekâta girişmeden önce dikkat etmeliydi. İkinci devre ise 25 Mart ile Aralık başına kadar sürdü. Bu 8/9 aylık dönemde Pakistan'ın iki kanadı arasındaki irtibatı kesilmemişti. Yöneticiler neden bu fırsattan istifade etmediler? Halbuki, Hindistan'ın artık bütün gücüyle karşısına çıktığını farketmişlerdi ve

262 *A.g.e.*, aynı yerde

263 *A.g.e.*, s. 50

264 Raşîdî, Pir Ali Muhammed, «Mâzi ki Galatiyan aur Müstakbil ke Masayel», Ceng, Karaçi, 29/12/71

kış mevsiminde beklenen saldırı başlayacaktı, ve Doğu Pakistan ona bo-yun eğmeye mecbur olacaktı. Ne kadar uçak oraya gönderildi? Ne kadar hava üssü yapıldı? Deniz Kuvvetlerinin kuvvetlendirilmesi için ne yapıldı?

Olayların seyri, Genel Kurmay Başkanlığında oturanların savaş alanında çarpışmakta olan birliklerin ihtiyaçlarından tamamen habersiz olduklarını gösteriyor²⁶⁵. Örneğin, Doğu Cephesi Komutanı General Niyazi, iki kanadı — hava ve deniz kuvvetleri — nin çok zayıf olduğundan şikâyetçi idi. Niyazi Doğu Pakistan'da sadece tek bir üs olduğunu ve Çitagong'daki donanmanın Hindistan'ın ilk saldırısına bile dayanmayacağını ısrarla belirtmişti. Ancak, bu şikâyetlerin giderilmesi için hiçbir plân hazırlanmadı²⁶⁶. Ayrıca, askerî uzmanların Hindistan'ın asıl askerî gücü ve kara, deniz ve hava kuvvetlerinin rakamından habersiz oldukları da bildiriliyor²⁶⁷. Askerî plânın en büyük noksanı ise bunda geri çekilmenin hiçbir yeri ve imkânının olmayışı idi. Oysa, Çin'in yardımıyla Birmanya, Pakistan birliklerinin geri çekilmesi için yol vermeye razı edilebilirdi. Bundan dolayıdır ki Doğu ile Batı cephesinde geri çekilmeye mecbur olan birlikler her yerde bozguna uğradı ve ağır kayıplar verdi²⁶⁸.

Savaş başladıktan sonra da birbiri ardından ihmaller yapıldı. Doğu Pakistan'da Pakistan birliklerinin önemli bir başarı kazanması ihtimalini bir yana bırakarak onların sadece tam bir bozguna uğramayıp uzun süre müdafaa edebilecek ihtimalini düşünsek bu sonuç kolayca elde edilebilirdi. Doğu Pakistan'da sanıldığından daha çok, yani 93 bin Pakistanlı asker vardı. Bunların yanısıra milyonlarca sivil kişi Pakistan'ı kurtarmak için savaşmaya hazır idi. Neden bunlar Hindistan kuvvetlerine teslim oldular? Dakka, neden bir Stalingrad bir Moskova yapılamazdı? Emekli Tümgeneral Sarfaraz Han'ın dediği gibi, «Doğu'da askerî birliklerin dağıtılması yerine bunları toplu halde bir yerde savaştırarak savaşa uzun süre devam edilebilirdi. Bu arada uluslararası seviyede bir uzlaşma olabilirdi. Ayrıca 90 bin asker, Hindistan'ın 200 bin askerini gebertebilirdi»²⁶⁹. Emekli Tümgeneral Abrar Hüseyin de askerlerin dağıtılması yerine toplu halde çarpıştırılmasına taraftardı²⁷⁰. Emekli Tuğgeneral İm-

265 Kureyşi, *A.g.e.*, s. 51

266 *A.g.e.*, aynı yerde

267 *A.g.e.*, aynı yerde

268 *A.g.e.*, aynı yerde

269 «Cerneylun ne Kaha», Urdu Digest, C. XII, Nr. 6, Nisan, 1972, s. 91

270 *A.g.e.*, s. 92

dât Ali de Doğu Pakistan'da 200 bin Hintli askerin öldürüleceğine inanıyordu. Böylece, Hindistan'da kargaşalık doğacak ve Hindistan görüşme-ye boyun eğecekti²⁷¹.

Şüphesiz, Doğu Pakistan'da herşey Pakistan kuvvetlerinin aleyhinde idi. Hindistan buraya 100 binden fazla bir kuvvet getirmişti. Hava üssü ise umulan süreden çok önce imha edildi. Böylelikle, ordu hava kuvvetlerinin desteğinden mahrum kaldı. Üstelik Hint paraşüt birliklerinin Dakka'ya yakın bir yerde indirilmesi ihtimalini Pakistanlı generallar akıllarından bile geçirmemişlerdi.

Doğu Pakistan'a Hint saldırısı yapıldıktan sonra Pakistan hükümeti uluslararası seviyede hiçbir ses çıkarmadı. Saldırıya karşı dünya kamuoyunu uyandırmak için hiçbir şey yapmadı. Bütün Batı basını Hindistan'ı saldırgan ülke olarak nitelmişti. BBC'nin siyasî yorumlar da bu yönde idi. Meselâ, «Newsweek» dergisi olayla ilgili olarak yayınladığı uzun boylu raportajda şöyle diyordu : — «...Devletler, savaşa başlarken daima hiç değişmez bir tavırla üstün amaçlarla hareket ettiklerini ileri sürerler... Hindistan parlamentosunda Savunma Bakanı Jagjivan Ram şöyle konuşuyordu : 'Amacımız, Pakistan topraklarını susturmak ise biz hudutta durmayacağız, aksine Pakistan'ın içine gireceğiz. Meşrû müdafaa için ihtiyaç olduğu için ne kadar içeriye olursa olsun, gireceğiz'. İşte bu 'ahlâkî anlayış' ile binlerce Hint askeri Doğu Pakistan'a saldırdı...»²⁷² Dergi, daha sonra şunları yazıyordu : — «...Bayan İndira Gandhi başkanlığındaki Hindistan hükümeti Pakistan'ı parçalamak, bunun Doğu kanaadını Bangladeş adlı peyk devleti haline getirmek ve yaklaşık olarak 10 milyon Bengalli mülteciyi barındırmak yükümlülüğünden kurtulmak amacıyla hesaplı bir kampanya açmıştır... Hindistan'a gelince, uzun süredir rüyasını gördüğü, Hint yarımadasının rakipsiz kuvveti ve Asya'daki hakimiyeti için Çin ile boy ölçülecek dev haline gelebilmek için dünyanın nüfusunun % 20'sini tam bir anarşiye kararlı görünüyor...»²⁷³ Newsweek muhabiri Arnold de Borchgrave şunları bildiriyordu : — «Gerçi bizi sınırın ötesinden vedâ ettiler, ama [Hintli] ordu hududu geçecek plânlarını ve Hindistan'ın müdahalesini saklamaya teşebbüs etmediler... Konvoylerin bitmez tükenmez geçişi ve mahalli komutanlarla yaptığımız görüşmelerden bütün açıklamalara rağmen, Hindistan'ın, en ni-

271 *A.g.e.*, s. 94

272 *Newsweek*, New York, 6/12/71

273 *A.g.e.*, aynı yerde

hayet Mukti Bahini gerillalarına direkt yardım etmeye başladığı anlaşılıyordu. Hindistan birliklerinin hareketini gördüğümüzden sonra Başbakan [İndira Gandhi] askerlere, 'meşrû müdafaa' için sınırı geçme emri verildiğini itiraf etti²⁷⁴. Şurası muhakkak ki Hintliler, Pakistan sınırının içine girmek için ordu birlikleri, tanklar ve ağır toplar kullanıyorlar. Aslında, Cessor'a vardığımda Hint birliklerinin bir parça toprağı ele geçirip şehrin havaalanını top ateşine tuttuklarını müşahade ettim²⁷⁵».

Doğu Pakistan'da Hint birliklerinin saldırıya geçmesinden ancak 15 gün sonra yani 5 Aralık'ta Birleşmiş Milletler güvenlik konseyi toplandı. Rusya 16 saat içinde iki kez veto kullanarak Hindistan'ın askeri zaferini kolaylaştırmıştı. Aynı toplantıda Rusya da bir karar tasarısı sundu. Bunda iki noktaya değiniliyordu : —

1. Pakistan kuvvetleri Doğu Pakistan'daki hareketlerine son versinler.
2. 1970 seçimlerinde seçilen halk temsilcilerle siyasi uzlaşmaya gidilsin.

Ne var ki, bu karar redd edildi. Doğu Pakistan'daki vaziyet tamamen ümitsizlik safhasında iken bunun gözden geçirilmemesi çok hazin idi. Hiç olmasa, Pakistan birlikleri 16 Aralık'taki yüz kızartıcı yenilgiye uğramazlardı. Londra'dan yayınlanan haftalık «Economist» dergisinin dediği gibi, «Hint askerleri Doğu Pakistan'da New York'taki diplomatlara nisbetle daha hızlı hareket ediyorlardı... Birleşmiş Milletler bir kez daha büyük kuvvetler arasında bir görüş birliği ya da ortak hareket tarzı mevcut olmadıkça, mekanizmasını kullanmayacağını göstermiş bulunuyor»²⁷⁶. Her kayıp edilen gün Pakistan'ın aleyhine gidiyordu. Başbakan yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığına atanan Butto 8 Aralık'ta New York'a hareket etti. B. M. Genel Kurulu aynı gün Amerikanın bir kararını 104 oyla kabul etmişti. Bu karar tasarısında Hindistan askeri saldırısına sona erdirmeye çağırılıyordu. Pakistan'ın aynı gün Güvenlik Konseyini tekrar toplantıya çağırması gerekirken derhal bir teşebbüse geçilmedi. Butto 10 Aralık'ta New York'a geldi ve talihsizlikle rahatsızlandı. Böylece, ancak bir haftalık aradan sonra Güvenlik Konseyi toplanabildi. Rusya tekrar veto kullandı ve Doğu Pakistan ancak elden gitikten sonra konsey bir karar alabildi.

274 *A.g.e.*, aynı yerde

275 *A.g.e.*, aynı yerde

276 *The Economist*, Londra, 18/12/71

Batı cephesinde de büyük hatalar yapıldı. Pakistan hava kuvvetlerine ait uçaklar İsrail biçiminde Hindistan hava üslerine saldırmakla savaşı kızıştırdılarsa da bu teşebbüste tamamen başarısız kaldılar²⁷⁷. Yeni Delhi'deki bir Batılı diplomat bu saçma hava saldırısı üzerinde şu acı ifadeler kullanıyordu : «Askerî açıdan bakacak olursak, kafasında zerre kadar akıl olan birisi 2 veya 3'er uçakla Hindistan'ın her havaalanını bombalamaya kalkışmazdı. Bu düpedüz bir çılgınlık idi...»²⁷⁸ Pakistan ordusu düşmana yüklenince birkaç saatlik süre içinde hayrete şayan olaylar meydana geldi. Önde ilerleyen birliklerin çoğu mucahitlerden kuru idi²⁷⁹. Halbuki, bunlar geride daha başka görevlere tâyin edilebilirdi. İyi bir askeri eğitim görmedikleri için fazla başarı elde edemediler. İkinci gün Hint uçakları harekete geçti, ama Pakistan uçakları ortada yoktu²⁸⁰. Karaçi'de Deniz Kuvvetleri 3 gün destek görmeyi²⁸¹. Neticede, Deniz Kuvvetleri ve Karaçi şehri şiddetle bombalandı. Râjistan'ın Ramgarh cephesinde Pakistan topçu birlikleri düşmanı başarıyla dövüyordu ve bazı yerlerde 20 ile 25 mil kadar ilerlemişlerdi. Ama burada da Pakistan hava kuvvetleri ordu birliklerinin yardımına gelmedi, ve Hindistan çok sayıda Pakistan araçlarını tahrip etti. Sonra, öndeki birliklerle arkadaki birlikler arasındaki bağlantı kesildi ve bunlar geri çekilirken de çok kayıplar verdiler²⁸¹. Hüseyinvalâ cephesinde de hava desteği yoktu. Hint uçakları 4 Aralıkta burayı şiddetle bombaladı. Hacı Pir cephesinde Hint uçakları Pakistan birliklerine ağır kayıp verdirdi²⁸². Görgü şahitlerine göre Pakistan uçakları hiç görünmüyordu. Öbür tarafta, Hint uçakları istedikleri her yere gelip buraları serbestçe bombaladılar²⁸³.

Doğu Pakistan'da Hint birliklerinin baskısını azaltabilmek için tüm Batı Cephesi, özellikle, Keşmir bölgesinde Pakistan birliklerinin bütün güçleriyle düşmana saldırmaları gerekiyordu. Fakat Pakistan'ın askerî uzmanları bu noktaya hiç önem vermediler. Bir tümen gücündeki bir Pakistan piyade ve tank birliği Keşmir'in Chamb bölgesinde Hindistan kuvvetlerine saldırdı. Bir Hindistan askerî sözcüsünün bildirdiğine göre bunun amacı Hindistan'ı Keşmirle bağlayan tek kara yolunu kesmekti.

277 *Newsweek*, 20/12/71

278 *A.g.e.*, aynı yerde

279 Kureysî, *A.g.e.*, s. 54

280 *A.g.e.*, aynı yerde

281 *A.g.e.*, aynı yerde

282 *A.g.e.*, aynı yerde

283 *A.g.e.*, aynı yerde

Gerçi bu cephede Pakistanlılar biraz ilerlediler, ama hiçbir taraf zafer kazanamadı. Aslında bütün Pakistan sınırı boyunca çarpışmalar seyrek oldu²⁸⁴. Newsweek muhabiri, Batı cephesindeki çarpışmalar konusunda bir Pakistanlı askerî sözcünün, hiç utanmadan, şu ifadelerde bulunduğunu bildiriyor : «Karartma tatbikatı sırasında yollarda trafik kazasında ölenlerin sayısı, çarpışmalarda ölenlerinkinden daha çok olması gerek»²⁸⁵.

Öyle görülüyor ki, Pakistan askerî uzmanları ve Yahya Han'ın bütün hesapları Amerika veya Çin'in müdahalesine dayanıyordu. Doğu Pakistan'da Hintlilere teslim olan General Niyazi, Yahya Han'ın kendisine mesaj göndererek Çin'in müdahale etmesine kadar dayanmayı ısrarla emrettiğini açıklamıştır. 10 Aralık tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Muzaffer Hasan, Yahya Han'a telefon edip düşmanın bir savaş gemisinin batırılışı haberini bildirirken, Yahya Han sevinç içinde şöyle haykırıyordu : «Muzaffer, yarın sana büyük bir müjde vereceğim. Yalnız bir gün bekle, 24 saat sonra...»²⁸⁶ Oysa, Amiral Muzaffer Hasan bu müjdeyi hiç bir zaman alamayacaktı. Zira, Çin veya Amerikanın, beklenen müdahalesi vuku bulmadı.

Ayrıca, Pakistanlılar bu savaşa kendilerinden çok emin olarak girmişlerdi. Eyüp rejiminin müthiş propaganda araçlarıyla Pakistan'ın zaferiyle sonuçlandığı gibi gösterilen 1965 Hint-Pakistan savaşı, ki gerçekten sonuçsuz kalmıştı, Pakistanlıların hakikattan uzak bir tutum takınmalarına yolaçmıştı. İmân gücüyle cihâd şevki şüphesiz müslümanların en etkili silâhlarıdır. Fakat, günümüzde savaşmak için çağdaş modern silâhlara da ihtiyaç var. Ayrıca, Pakistan'da Hindular hakkında çok yanıltıcı görüşler mevcuttur. Pakistanlılar, Hindu'yu dünyanın en korkak mahlûku olarak görür ve onun bir Pakistanlı askerî görünce titreyerek kaçtığını zannederler. Oysa, her millet yükselme ve çökme devrinden geçer ve Hindular zamanla büyük bir askerî güce sahip olmuşlardır²⁸⁷. Pakistanlılar için gerçekçi bir tutum takınmaları gerekiyor.

Batılı basın, radyo ve televizyon, umumiyetle Hintliler ve Bengallilerin tarafını tutmuşlardır. Buna daha önce de işaret etmiştik. Fakat bunlardan bazıları, bazan ister istemez gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya

284 *A.g.e.*, s. 55; *Newsweek*, 20/12/71

285 *Newsweek*, aynı yerde

286 Kureyşi, *Urdu Digest*, Şubat, 1972, s. 40

287 Zâhid Melik, «*Kiya Yeh Sırf Sâziş Thi?*» Ceng, Karaçi, 1/1/72

koymaktan da 'geri kalmamışlardır. Örneğin, Hint yarımadasında bütün bu olup bitenleri yorumlarken Londra'dan yayınlanan haftalık «Economist» dergisi, Batılı basının bu ilginç ve takdir edilecek tarafını şöyle bir kez daha ortaya koyuyordu : —

«Hintliler, Pakistan'ın içişlerine karışmamak numarasını bırakıp açıkça silâhlı saldırıya geçtikleri andan itibaren Pakistanlıları, Doğu Bengal'da, bir Çin müdahalesi veya Batı Cephesinde bir mucizenin meydana gelmesi dışında hiç bir şeyin kurtarmayacağı belli olmuştu. Her ikisi uzak bir ihtimaldi, ve ikisi de vuku bulmadı...²⁸⁸ İki yıl önce, Hindistan'ın iktidardaki partisini arzusuna göre bölüp yeniden kuran bu müthiş kadın [Bayan Gandhi] şimdi ise Pakistan'ı da parçalamış bulunuyor. Bayan Gandhi, Hindistan ile Pakistan arasındaki eski kuvvet dengesini bozarak, İran ile Hindçini arasında bulunan tek rakibini ortadan kaldırmıştır.. Bayan Gandhi, Hintlilere, susadıkları zaferi vermek suretiyle Hint milliyetçiliğini güçlendirmiştir...²⁸⁹.

...Bütün bunlar hakikattir, ama General Yahya Han, bir uzlaşmayı zorlaştırabilirdi. Bayan Gandhi askerlerini Doğu Bengala göndererek kendi amaçlarını elde etmek için Pakistan'a en ağır darbeyi indiriyordu... Bir ordunun, uluslararası bir sınırın ötesine gönderilip yerli halkın isteğine uygun bir hükümetin kurulmasına müsaade edilirse, aynı hilelerle geçilmeyecek sınırlar kalmayacak²⁹⁰. Böyle bir delil, mültecilerin barındırılmasından savaşın çok daha iyi ve ucuz olduğu fikrini de veriyor. Öbür milletlerin de bu felsefeyi benimsemeleri elbette ki Bayan Gandhi'nin hoşuna gitmeyecek kanısındayız»²⁹¹.

(Bitti)

288 *The Economist*, Londra, 18/12/1971

289 *A.g.e.*, aynı yerde

290 *A.g.e.*, aynı yerde

291 *A.g.e.*, aynı yerde